

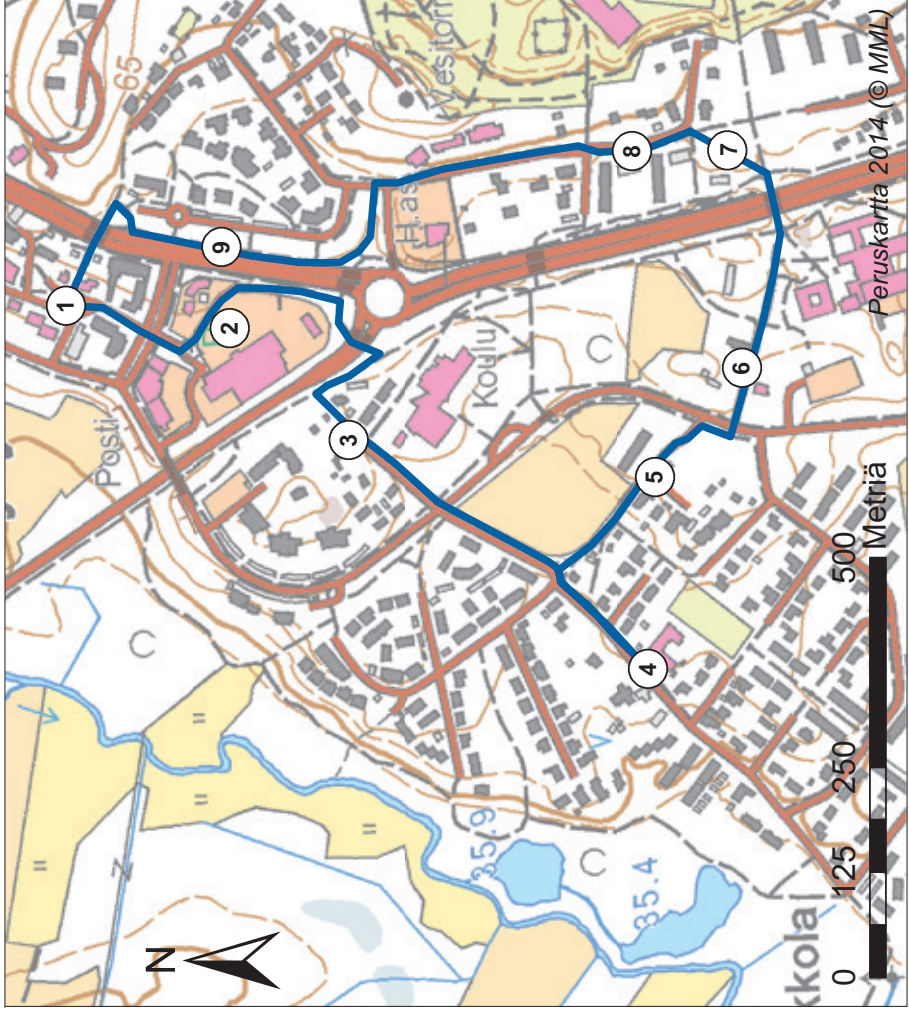
HYRYLÄN JA KOSKENMÄEN POLKUOPAS

Ilmakuva Hyrylästä 2000-luvun alusta

Hyrylän polku

1. Posti
2. Peltola
3. Yli-Jussila
4. Jussila
5. Mikkola
6. Gästgifvars
7. Rauhalinna
8. Vähämuori
9. Ylitalo

Hyrylän ja Koskenmäen kotiseutupolut

KOTISEUTUPOLUILLA TUUSULA TUTUKSI

Kotiseutupolut ovat kiinnostavista paikallisista kohteista koottuja reittejä. Ne esittelevät tuusulalaisia elinympäristöjä monipuolisesti. Mukana on kunkin alueen luontoa, historiaa, kulttuuria, arkkitehtuuria, nykypäivän toiminnallisuuksia ja tulevaisuudennäkymiä – mielenkiintoisia persoonallisuuksia ja tapauksia unohtamatta.

Tuusula on tunnettu Tuusulanjärven ja Rantatien korkeakulttuurin kultakauden taiteilijoistaan. Tuusulan pitäjän identiteetti nojaa kuitenkin maanviljelyskulttuuriin ja sotilaskulttuuriin. Suurvalta-Ruotsin hallinto keskittyi palvelemaan sotalaitoksen tarpeita. Ajoittain lähes kaikki veronmaksukykyiset talot olivat sotalaitoksen käytössä.

Suur-Tuusulassa oli 1600–1700-luvuilla keskimäärin vain noin 1000 asukasta ja Hyrylässä vain puolen tusinaa taloa, jotka olivat elämän keskuksia. Suomen historian tärkeä murroskausi on 1620-luvun taite. Vuoden 1617 Stolbovan rauhan jälkeen idän suunnasta ei ollut enää välitöntä uhkaa eikä uhannut myöskään virkamiesten, aatelisten ja ratsusotureiden pimeä väkivalta. Kustaa II Adolfin - Pohjolan Leijonan - aikana hallinto kehittyi ylhäältä johdetuksi valtiojärjestelmäksi, jossa kruunu ja kirkko tukivat toisiaan. Kuri, harmonia ja rauha tulivat ylhäältä. Kaiken tarkoituksena oli kasvattaa yhdenmukainen, rukoileva ja veroja maksava kansa, joka ymmärsi olennaisimman: *”Ruotsin sodilla oli Jumalan siunaus.”*

Kruunun asioiden hoitamiseksi teiden ja siltojen rakentaminen olivat tärkeitä, rasitteet kohdistuivat talonpoikiin. Kyytilaitosta varten perustettiin kestikievereita ja postinkulkuun postitalojärjestelmä. Hyryläänkin syntyivät talot Gästgifvars ja Posti.

Sodat Baltiassa ja Saksassa vaativat runsaita väenottoja. Katovuosina osa taloista ei pystynyt veronmaksuun ja autoituivat ja päätyivät naapurinsa lisämaiksi, kunnes taas nousivat seuraavien sukupolvien aikana.

Taloissa tuotettiin lähes kaikki elämisen edellytykset. Kukin osallistui siihen voimiensa ja kykyjensä mukaan. Vanhukset ja lapset olivat kesällä mukana peltotöissä, sairaat ja vammaiset hoidettiin kotona. Kuolleisuus oli suuri ja lapsia syntyi vastaavasti paljon. Kaikki tähtäsi talon menestykseen.

Hyrylän kuuden kantatalon maat ovat nähtävissä takakannen kartan rekisterinumeroissa: RN:o 1 Gästgifvars, RN:o 2 Jussila, RN:o 3 Vähämuori, RN:o 4 Peltola, RN:o 5 Posti ja RN:o 6 Mikkola. Hyrylän kylän alueella oli vuonna 1840 asukkaita 171 henkeä, joista noin 20 torpparia sekä piikoja ja renkejä saman verran. Talot muodostivat ryhmäkylän noin kilometrin päähän nykykeskustasta etelään.

Hyrylä ei ehkä olisi tämän päivän Tuusulan keskus, ellei tänne olisi 1850-luvulla perustettu venäläistä varuskuntaa strategisen tienhaaran maastoon Hyökälän puustellin maille. Venäläisyhteisö

kasvoi varuskunnan palvelutarpeiden mukana. Venäläiset ja vienankarjalaiset sekä suomalaiset kauppiat ja käsityöläiset kilpailivat varuskunnan asiakkais-

ta. Samoihin aikoihin elinkeinoelämän vapautuminen antoi väestölle uusia mahdollisuuksia elinkeinojen harjoittamiseen myös maalla.

1. Posti

Suurvalta-Ruotsia rakennettiin 1600-luvulla. Kruunun asioiden hoitamiseen tarvittiin mm. postitalojärjestelmä, jossa oli velvoite kuljettaa kruunun postia hevosella kovalla kiireellä seuraavaan postitaloon. Torvea soitettiin: pois pois postin tieltä.

Hyrylässä Postin kantatalo RN:o 5 on sijainnut entisen Hämeentien varressa Säästöpankin liikekeskuksen vaiheilla. Vuonna 1804 talo jakautui kahtia. Yli-Posti on hävinnyt nykykeskustan ja varuskunnan laajentumisen myötä. Yli-Postin päärakennus on sijainnut nykyisen Kauppaticien varrella Säästöpolun kohdalla ja toiminut mm. kievarina. Se on sotien jälkeen siirtynyt Hietarinteeltä Oskari Lemmelän perikunnalle ja purettu.

Lemmelän liiketalo nimeltään Päivänpuoli rakennettiin vuonna 1932 valtateiden haaran, silloisen Hämeentien varteen. Vastapäätä sijaitsevat Lahdentien varressa suojeltu Mäntymäki ja Poliisi Laineen talo. Teiden haarassa strategisella paikalla sijaitsi huoltoasema; koppi, kaksi bensapumppua ja rasvapukki. Pohjavesien suojelusta ei ollut tietoaakaan. Mainio kuva on 1930-luvun alusta. Se kertoo ja sijoittaa parhaiten Hyrylän keskustan synnyn, jolloin edellä mainitut talotkin oli rakennettu.

Teodor Lemmelä (1904–1966) rakennutti Peltolan pellolle komean kaksiker-

Vasemmalla on Hämeentie ja oikealla Lahdentie ja välissä huoltoasema. Hyrylä-kytiltä ja sen kohdalta Lemmelän liiketalolta alkoi Hyrylän taajama. Tien nimi on nyt Kauppaticie. Kuva Tuusulan museo/ Veli Lemmelän kokoelma.

roksien kivisen liiketalon,” *T. V. Lemmelä Henkilö- ja kuorma-autokuljetuksia*” toimipisteeksi. Yläkerrassa oli kuljettajien asuntoja ja pihan puolella kellarikerroksessa korjaus- ja huoltohallit.

Katutason liikehuoneistoissa on ollut monipuolista toimintaa mm. liha-kauppa, jonka teurastamo oli pienessä punaisessa piharakennuksessa. Mauno Lemmelä osti karjaa lähitaloista, kuljetti ne pihateurastamoonsa pienellä pakettiautolla, jossa oli vain kangaskatto suojana ja myi lihat kaupassaan – todellinen lähikaupan uranuurtaja. Mauno siirtyi kuljetusalalle ja liha-kauppiaksi tuli Paa-

vo Salminen sekä myöhemmin Leo Rask. Viimeinen lihakauppias oli Etelä-Suomen Osuusteurastamo.

Kahvila Kaikua piti Teodorin vaimo Eeva Lemmelä. Kahvilan jälkeen tiloissa oli Hyrylän Posti 1950-luvun alkuun. Myöhemmin liiketalon tiloissa on ollut mm. konekorjaamo, autotarvikeliike, sähkötarvikeliike sekä radio- ja tv-liike. Moni tuntee liiketalon Lissun kioskista ja Antikvariaatti Grafikasta. Sotien aikaan yläkerta oli upseerien asuntona sekä sotien jälkeen hammaslääkäri Kyllikki Uotinen vastaanottotilana.

Kolme nuorta myyjätärtä liiketalon edessä joskus 1940–1950-luvulla. Alkuperäisessä talon ulkoasussa näkyy klassismin ja funktionalismin piirteitä, kuten julkisivun oven pylväs- ja temppeleipäätyaihe ja sileä valkoinen rappaus sekä tyylikkäätt ikkunat. Kuva Tuusulan museo/Veli Lemmelän kokoelma.

Veli ja Taimo Lemmelä ovat muutama vuosi sitten myyneet kiinteistön.

Mäntymäki ja Poliisi Laineen talo

Siitä on reilut 150 vuotta, jolloin Hyrylään Hämeenlinnaan ja Heinolaan johtavien valtateiden haaraan syntyi venäläinen varuskunta. Puolen tusinaa venäläisiä kauppiasta perusti kauppiajaan Hyrylään varuskunnan kasvavan kysynnän myötä. Monet venäläisestä kauppiasyhteisöstä ja käsityöläisistä tulivat Helsingistä ja Viaporista. Niin myös kauppias Nikolai Semenoff (1838–1909) perusti kaupan ja osti reilun hehtaarin Katrinelundin palstan.

Itsenäisyyden myötä venäläisten kiinteistöt siirtyivät suomalaiseen omistukseen. Leipuri Johan Fieandt osti perikunnalta Semenoffin kiinteistöt ja perusti leipomon sekä Päivölä- kahvilan vastapäätä nykyistä Päämajaa. Myöhemmin siinä oli Mustosen kauppa ja viimeksi ennen nykyisiä kerrostaloja K-Kauppa Haarala. Fieandt rakensi Lahdentien varteen suuren leipomon vuonna 1929, Mäntymäen. Komeaan hirsitaloon kiertettiin myös Siippoon Kylä-Heikkilän talon hirret, pääosa suuren rakennuksen hirsistä kaadettiin kuitenkin palstan mäntymetsästä. Rahoittaakseen leipomon rakentamisen myi leipurimestari kolme palstaa, Poliisi Laineen talo ja Håkosen kirjakauppa ovat jäljellä.

Kolmekymmentäluvun alun lama vei myös leipomon Tuusulan komeimpaan konkurssiin ja tila siirtyi sittemmin Maa-kauppiaiden osakeyhtiölle, jolta vuosikymmen lopulla Tuusulan Suojeluskunta ja Tuusulan Lotta-Svärd ostivat Mäntymäen. Sotien jälkeen kiinteistö lahjoi-

tettiin Tuusulan Maamiesseuralle. Vuokralaisina rakennuksessa on ollut useita perheitä ja yrityksiä, kunnes kiinteistö myytiin Tuusulan kunnalle 1990-luvun lopulla. Se on nykyään ikäihmisten vilkaassa käytössä.

Poliisi Nestori Laineen talossa on tänä päivänä Omia Polkujaan kulkevien kauppa. Kivijalassa on ollut aikojen saatossa monenlaista yritystä. Tarinan mukaan kellaritiloissa sijaitsi poliisi Laineen epävirallinen putkatila. Monet Hyrylän vanhat rakennukset ovat surutta hävitetty uuden rakentamisen tieltä – toivoo sopii että niitä säästyy myös tuleville su-

Mäntymäki ja Poliisi Laineen talo vanhan Lahdentien varrella. Kuva Heikki Simola.

kupolville kertomaan juuristamme.

2. Peltola

Vanha Peltolan talo RN:o 4 sijaitsi satoja vuosia ryhmäkylässä Mikkolan ja Gästgifvarsin välissä (ks. kartta), mutta on siirtynyt sitten pohjoisemmaksi. Vuonna 1865 Otto Robert Winqvist osti Peltolan ja hänen poikansa Anders Gustaf jatkoi tilan hoitoa. Peltolan talo sijaitsi tällöin Hyrylän keskustassa olleen Hämeentien ja Lahdentien tienhaaran eteläpuolella.

Anders Gustaf Winqvist avioitui Anna Charlotta Öhmanin kanssa ja heille syntyi neljä poikaa: Åke, Erik, Lars ja Rolf. Pojista keskimmaiset toimivat maanviljelijöinä ja Åke antautui sotilasuralle.

Rolf antoi isänmaalle kaikkensa pommituskoneen tähytäjänä ja kaatui Mannerheim-ristin ritarina kesän 1944 torjuntataisteluissa. Sotilasarvoltaan hän oli luutnantti. Rolle lensi talvi- ja jatkosodassa yhteensä 111 sotalentoa. Hänen muistolaattansa on Saksan sotilasvirka-talon seinässä ja hänet on haudattu Pajalan hautausmaalle sukuhautaan.

Åke Winqvist joutui kokemaan sodan kauhuja ensin kerran viisivuotiaana Peltolan talon perunakellarin suojassa 19.4.1918. Punaisilla oli tykeillä vahvistettu puolustusasema läheisellä Kirkonmäen harjulla, josta he tulittivat kiivaasti etelästä hyökkääviä saksalaisia. Saksalaisten maalina oli taas korkea ortodoksi-kirkko ja kranaatteja lensi myös samassa suunnassa olevaan kirkonkylään aiheuttaen suurta pelkoa kyläläisissä.

Asuinpaikka tykistövaruskunnan vieressä, taipumukset ja hevosharrastus ohjasivat Åken sotilasuralle. Sodan jälkeen everstiluutnantti Winqvist osallistui aktiivisesti Tuusulan yhteiskunnalliseen-, järjestö- ja seuratoimintaan. Kotiseutu-työ ja ratsastusharrastus olivat lähellä sydäntä. Tuusula on muistanut häntä nimeämällä hänen viimeisen kotinsa tien Rusutjärvellä Åkenkujaksi.

Erik Winqvist oli mukana Hyrylän soravarojen hyödyntämisessä kuljetta-

malla soraa "Hyrylän hävittäjillä" pääkaupungin rakentamiseen. Soranajoa riittää ja nyt voi googlata mainoksen: "Soraliike Erik Winqvist Ky myy asiakkailleen laadukkaita maa-aineksia Tuusulan alueella. Meillä on yli 60 vuoden kokemus soran myynnistä."

Lars jäi viljelemään kotitilaa, jossa oli maatilakirjan 1965 mukaan metsää 50 ha ja peltoa 24 ha. Rakennuskanta oli alkuaan 1880-luvulta.

Tuusulan kunta osti Peltolan tilan vuonna 1991. Lions Club Tuusula myi joulukuusia Peltolan tilan pihapiirissä 1990-luvun alkupuolelle asti. Myyntipaikka oli riihen seinustalla. Leijonakuusien myyntiperinne jatkuu edelleen Peltolan tilakeskuksen lähistöllä, "Wanhalla Lahdentiellä" – Kaupparaitilla.

Larsin pojat Rolf ja Stig ovat jatkaneet maatalousyrittäjinä ja ratsastustallitoiminnassa. Rolfilla on Ruskelassa maatila ja tyttärellä hoitohevosia.

Nina ja Stig Winqvistillä on 400 op-

Päärakennus sijaitsi Hämeentien varressa nykyisen S-marketin pihan alueella. Peltolan pihapuuta, tammia ja suojeltu mänty ovat enää jäljellä. Näkymä Hyrylän strategisesta tienhaarasta etelään 1922. Kuva Tuusulan museo.

pilasta viikossa ratsastuskouluunsa Hevossillan tilalla, kantatilan vanhoilla mailla nykyisessä Korsossa. Hevosia ja poneja on talleissa reilu viisikymmentä. Yhteensä rakennettuja neliöitä on huihat 6 500. Stigillä on viljelyksessä 340 hehtaaria.

3. Yli-Jussila

Jussilan kantatilan RN:o 2 vävy anoi 1760-luvulla halkomista, johon maaherra Anders de Bruce suostui saatuaan käräjiltä puoltavan lausunnon. Maaherra asui Johannisbergin kartanossa Ruotsinkylässä ja oli Tuusulan kehittämisen voimahahmo.

Syntyi Yli-Jussila. Tilaan kuului myös Korkin torppa ja omistajat vaihtuivat tiuhaan. 1900-luvun alussa omistajaksi tulivat Felix ja Maria Lindqvist, joilla oli yhdeksän lasta. Perheen poika Oskar Lindqvist (s. 1883) lähti laittomia Venäjän kutsuntoja pakoon Amerikkaan 1903

ja palasi takaisin viiden vuoden kuluttua maanviljelyyn Korkin tilalla. Vuonna 1924 hän alkoi liikennöitsijäksi ostamalla kuorma-auton. Seuraavana vuonna hän hankki Chevrolet linja-auton, ensimmäisen "Korkkipussin", jolla aloitti liikennöinnin Hyrylä-Kerava linjalla vuonna 1925. Vasta tässä vaiheessa nimismies kirjoitti ajokortit. Toiminta laajeni linjoille Helsinki – Hyrylä – Rusutjärvi vuonna 1928, sitten seuraavana vuonna Rajamäelle asti ja 1930 reitille Helsinki – Hyrylä – Paijala – Järvenpää. Korkkipusseja oli nyt neljä ja toiminta siirtyi Koskenmäelle

(jatkuu Koskenmäen polulla).

Nuorin Lindqvistin pojista Artturi oli hoitanut veljiensä kanssa kotitilaa. Artturi Jussila rakennutti Yli-Jussilan nykyisen päärakennuksen vuonna 1930 vanhan rakennuksen paikalle. Rakennus on hyvin tehty ja siinä oli mm. vesikeskuslämmitys. Artturi myi vuonna 1938 osan Yli-Jussilan tilasta päärakennuksineen Juho Niukkaselle. Kauppaan sisältyi 10 hehtaaria peltomaata jokirantaan asti ja joen takaa Äijänojan metsäpalsta (n. 10 ha). Perikunta oli jakanut Yli-Jussilan maita lasten kesken. Jussilan mäellä ovat edelleen jäljellä Kotikallion vanha keltainen rakennus ja Artturi Jussilan pieni 150 vuotta vanha mökki sekä tyttärelle vuonna 1941 rakennettu jugend-tyyppinen Helilä. Asuinpaikkana Niukkasen talon pihapiiri oli hyvin kaunis ja edustava. Kekkonenkin kävi siellä saunomassa ja Niukkasen pojanpojat Jussi ja Timo olivat pikkupoikina selänpesijöinä.

Juho Niukkanen (1888–1954) oli suomalainen maanviljelijä ja poliitikko Kannakselta. Hän oli usean vuosikymmenen ajan Maalaisliiton tärkeimpiä johtomiehiä ja moninkertainen ministeri. Niukkasen uran dramaattisimman vaiheen

muodosti toimiminen puolustusministerinä talvisodan aikana. Historiankirjoihin on eritoten jäänyt se, että hän vastusti tiukasti viimeiseen asti Moskovan rauhansopimuksen hyväksymistä maaliskuussa 1940 yhdessä muiden maalaisliittolaisten kanssa. Karjalaisten johtaja ei suostunut hyväksymään Kannaksen luovuttamista, joka jätti myös hänen oman maatilansa rajan taakse.

Juho Niukkanen rakennutti Yli-Jussilan maille myllyn. Hän ja hänen poikansa Erkki ovat olleet Hyrylän Mylly Oy:n toimitusjohtajia. Osuuskauppa Ahomaa osti vuonna 1966 myllyn perikunnalta. Komeat viljasiihot sijaitsivat Hyrylän eteläisen S-Marketin kohdalla Hämeentien varrella. Myllynotko on jäänyt nimenä elämään, samoin Juho Niukkasen kuja. Iso hautamuistomerkki on Pajalan hautausmaalla.

Mäntsälän kirkonmäen viljamakasiinissa on Kirvun pitäjämuseo, jonne perikunta on lahjoittanut paljon esineistöä, mm. Juhon muotokuvan ja asepuvun sekä Yli-Jussilan vintin välipohjasta löydetyn sotilaskivääriin, joka on asekatkenän aikaisessa paperikääreessä.

Yli-Jussilan päärakennus vuodelta 1930 on nykyisin kerrostalojen keskellä kunnan omistuksessa. Kuvassa Juhon poika Erkki Niukkanen 95 v. Kuva Heikki Simola, 2015.

4. Jussila

Jussila RN:o 2 on vanha ratsutila, joka asetti ratsumiehen aluksi Torsten Stålhandsken ratsukomppaniaan 30-vuotiseen sotaan. 1600-luvun lopulla tila oli pitkään autiona eli veronmaksukyvyttömänä ja joutui Ruskelan Borgmanin rusthollin aputilaksi, augmentiksi, ja maksoi sille veronsa. Isonvihan jälkeen Jussila lähti taas uuteen nousuun.

1760-luvulla tilan vävy anoi halkomista, johon maaherra suostui saatuaan käräjiltä puoltavan lausunnon, ja sai haltuunsa Ali-Jussilan. Toinen puoli Yli-Jussila jäi apen ja myöhemmin tämän pojan haltuun.

Ali-Jussilan tila siirtyi Sjöblomin suvulle 1800-luvulla, kun merikapteeni Carl Anders ja vaimonsa Carolina Sjöblom tulivat omistajiksi. Tilan peri heidän poikansa Carl Edvard (1831–1862). Seuraava isäntä kasvoi hänen pojastaan Carl Evaldista (1859–1938), joka oli kolmi-vuotias, kun hänen isänsä kuoli hevosen potkaistua häntä rintaan. Carl Evald meni naimisiin Yli-Postin Maria Charlotta Askolinin kanssa ja heille syntyi kymmenen lasta, joista kuuluisin oli Carl Vernes (1881–1921) alias Charles Hill.

Charles Hill teki värikkään ja menestyksellisen uran. Venäjän laittomat kutsunnat vuosisadan alussa johti monien kutsuntaikäisten pakomatkaan Amerikkaan. Niin piiloutui Hillkin maitotoukkien väliin ja pääsi pakoon santarmeilta Keravan asemalle ja junalla satamaan ja laivaan. Lopulta hänestä tuli Alaskassa menestynyt kolmen kultakaivoksen omistajaa *“Klondyken kuningas”*, kuten

Ali-Jussila 1920-luvulla. Talon edustalla kaksi Carl Evald ja Maria Sjöblomin tyttäristä. Kuva Ilari Sjöblomin perhealbumista.

Suomen Kuvalehti muistokirjoituksen otsikoi. Suomen itsenäistyttyä hän palasi ja jatkoi kaivostoimintaa ja ryhtyi etsimään kultaa Lapista käyttäen oman aikansa uusinta tekniikkaa. Tarinan mukaan hänellä oli satakunta miestä töissä koeporauksissa. Onni kuitenkin kääntyi huhtikuussa 1921, kun Charles Hill kuoli traagisesti ratsastaessaan lvalonjoen yli.

Virallinen kuolinsyy oli hukkuminen, mutta Tuusulassa nähtiin, että häntä oli ammuttu korvan taakse. Maria-äiti ei antanut ryhtyä murhatutkimuksiin, koska ei poika herää enää henkiin. Charles Hill lepää palsamoituna lyijyarkussa sukuhaudassa Tuusulan kirkkopuistossa ja tarina elää. Jälkipolville Hilliltä jäi hattu, kengät, kenttälaboratorion sisältänyt salkku sekä sukulaistensa kanssa käymä kirjeenvaihto. Setänsä maanrakennusperinnettä jatkavat Valta Sjöblomin viisi poikaa, jotka perustivat vuonna 1970 Seepsula Oy:n kotitaltaan Korvenrannasta aloittaen. Juhani Sjöblom on sittemmin ollut näkyvästi esillä kunnallispolitiikassa ja kansanedustajana, nyttemmin taas maanrakennusalalla. Suvun liiketoiminnassa on mukana jo kolmas-

Ali-Jussilan pää-rakennus laajeni ristinmuotoiseksi, kun toimistotilojen lisäksi rakennettiin asuntosiipi 1980-luvulla. Kuva Heikki Simola.

kin sukupolvi.

Sjöblomin viisi tyttäätä jäivät naimattomiksi ja suomensivat nimekseen Seesmeri. Nuorimmat tyttäristä pitivät käsityöliikettä Worobjeffin talossa, joka sittemmin siirtyi Tuusulan Säästöpankille. Ali-Jussilan talo siirtyi tyttärien kuoltua Valta Sjöblomin pojille. Talo sijaitsee Jussilantien varrella, joka kertoo kantatalo Jussilasta.

Ali-Posti syntyi vuonna 1804, kun Postin talo jakautui kahtia. Päärakennus on Ali-Jussilan vieressä. Talosta on myyty kaikki maat. Muistona on Ali-Postinkuja. Rauhalinnan palsta siirtyi 1850-luvulla Alexander Karttuselle. Hän rakensi Helsinkiin johtavan tien varteen talon, jossa piti aluksi kievaria ja sai siihen lopulta vuonna 1863 maakaupan oikeudet.

Vuonna 1887 myytiin metsää varuskunnan ampumarataa varten. Kun 1950-luvulla myytiin parikymmentä tonttia samoista takametsistä, syntyi Korpikylä. Hyrylän varuskunnalle myytiin loputkin metsät 13 hehtaaria vuonna 1964.

Ali-Postin tilalla asui 1900-luvun alussa kymmenkunta vuotta venäläisen varuskunnan viimeinen komentaja kenraali Levanetski, joka oli ollut kenraalikuvernööri Bobrikovin lähin mies. Hän piti maatilaa eläkkeelle siirtymisensä jälkeen. Valta Sjöblom (s. 1901) on ker-tonut Sura Levanetskin (s. 1898) olleen leikkikaverina ja 16.6.1904 hän oli vahingossa ampunut pienoiskiväärillä veljeä selkään. Veli vietiin Helsinkiin hoitoon eikä siinä pahemmin käynyt. Samana päivänä ammuttiin Bobrikov ja suvussa kerrottiinkin tarinaa *”kenraalin poika ampui maanviljelijän ja Schauman Bobrikovin”*. Levanetski pelkäsi myös murhatuksi joutumista niin, että kaksi sotilasta vahti portilla. Tallissa hevosen vieressä oli vielä yksi vahtisotilas. Viimein kenraali ampui itsensä. Hänen arvokasta irtaimistoaan siirtyi lähitaloihin. Emil ja Amalia Salmi-nenostivat Ali-Postin ja muuttivat Helsingistä Tuusulaan 1920-luvulla. Nykyinen rakennus on rakennettu 1950-luvulla ja on edelleen Salmisen suvulla.

5. Mikkola

Talolla RN:o 6 on asiakirjoissa nimiä niin kuin rakkaalla lapsella, Mikkolan ohella Patula, Paturi ja Poteri. Mikkolan nimi on saattanut tulla Mikko Einonpojasta 1600-luvun alussa. Mikkola oli 1600-luvulla jalkaväen vääpelin palkkatilana, mutta 1690-luvulta lähtien se maksoi augmenttiveroa naapurilleen Gästgifvarsin rusthollille. Isonvihan aikana Mikkolakin oli vaikeuksissa, mutta muutoin näyttää olleen jatkuvassa viljelyksessä.

Vuonna 1879 tilan tytär Matilda Forsström meni naimisiin Albert Lönngrenin kanssa Sipoon Träskistä. Heille syntyi neljä lasta, joista Edvin solmi avioliiton Aili Eskelinin kanssa ja heistä tuli myöhemmin naapuritilan Rusthollin isäntäpari. Vanhin tyttäristä Ester avioitui vuonna 1902 Hjalmar Falckin kanssa Sipoon Martinkylästä. Heistä tuli Mikkolan isäntäpari vuoteen 1918 asti.

Vuoden 1918 jälkeen Mikkolasta tuli kauppatavaraa. Puolen tusinan omistajanvaihdon seurauksena tila pirstoutui, kunnes tilanomistajiksi tulivat v. 1933 nuoripari Kerttu Linnea Annikki os. Veltheim ja miehensä Jouko Rekola.

Maatilakirjassa 1965 kerrotaan Mikkolasta seuraavaa: omistaja vuodesta 1933 Jouko Tapio Rekola s. 4.2.1913, vaimo Kerttu Linnea Annikki os. Veltheim s. 13.2.1910, tytär Seija Annikki s. 1943. Kokonaispinta-ala 30,2 ha.

Mikkolan talon poika Edvin Lönngren oli lähtenyt vuosisadan alussa laittomia kutsuntoja pakoan Amerikkaan. Sieltä palattuaan hän nai Rusthollin kasvattityttären Aili Eskelinin. Oli varmaan oiva ratkaisu rakentaa oma huvila, koska

Mikkolan vanha päärakennus on sijainnut Björkbackankujan päässä ja julkisivu on ollut etelään. Rakennus on purettu 50-luvun alussa.

Mikkolan päärakennuksen viereen 1920-luvulla alussa rakennettiin ns. Lönngrenin huvila. Kuva Jouko Launeen albumista.

Jouko Laune on kunnostanut ja laajentanut Lönngrenin huvilaa Björkbackankuja 4:ssä. Mikkolan päärakennus on sijainnut oikealla näkyvän paritalon tontilla. Kuva Heikki Simola.

anoppi, vanha leskiemäntä Agnes Skogström piti Rustholliä kuolemaansa vuoteen 1942 asti.

Maat myytiin kunnalle vuonna 1972 ja kymmenen vuoden aikana pelloille kohosi Mikkolan omakotialue. 60-vuotias tilan viimeinen päärakennus myytiin 2000-luvun alussa Sjöblomeille, jotka ovat rakentaneet sen paikalle paritalot. Seija ja Jorma Aho olivat viimeiset omistajat tilalla.

Jouko Rekola (1913–1990) oli he-rastuomari, sotaveteraani ja reservin kapteeni. Hän oli myös Tuusulan Reser-viupseerikerhon perustajajäsen, sen en-

simmäinen puheenjohtaja ja kunniapu-heenjohtaja. Hän omisti myös hevosia ja oli myös Tuusulan Hevosystäväinseuran puheenjohtaja ja kunniapuheenjohtaja. Urheilijana hän oli 10-ottelijana SM-ki-soissa ja ampujanakin huipputasoin kil-pailija.

Mikkolan alue tunnetaan nykyään Hyrylän yhtenä asuinalueena ja Mikko-lan koulusta. Mikkolan koulu otettiin käyttöön 1994 ja hankkeeseen kuului kymmenen vuotta. Kunnanvaltuusto oli ostanut tilan koululle jo 1986 Gästgifvar-sin tilasta.

6. Gästgifvars – Viksberg – Rustholli

Hyrylän kylän kantatalona voidaan pitää Gästgifvarsia RN:o 1. Talon alkupe-räinen nimi keskiajalla on saattanut olla isännän nimestä murteellinen Yrlä, josta 1800-luvun kartoissa kylän nimenä on muoto Yrylä/Skavarböle ja nyt muun-tunut Hyrylä/Skavaböle. Tila on myös jakautunut ainakin kahteen kertaan. Postin talo on irtautunut ensin pohjois-osasta ja talon uusi nimi kuvaa kruunun rasitetta postinkuljetuksessa.

Vastaavasti kantatilalle tuli kieva-rirasite, josta talon nimi Gästgifvars juontuu. Majatalo- ja kyytijärjestelmän kievarinpito oli myös kannattavaa, an-niskeluoikeudet takasivat varmat tulot. Hyrylän kievarissa oli vuonna 1862 hol-likyytejä varten 16 hevosta ja yhdeksän varahevosta naapuritaloista. Myöhem-minkin syntyi kievareita, jotka tarjosivat majoitusta, muonaa ja kyytejäkin vielä 1900-luvun hevosajalla. Kyyditysjärjes-telmä lakkasi vuonna 1931.

Suuressa Pohjan sodassa (1700–1721) Ruotsi menetti suurvalta-aseman-sa. Isonvihan aikana (1713–1721) Venäjä miehitti Suomea ja kerrotaan Gästgifvar-sin tilankin kärsineen suuresti venäläis-ten hävityksestä. Sen jälkeen tilaa koh-tasi epäonni naimakaupoissa ja elämän hallinnassa. Käytiin käräjillä susiparina elämisestä ja juopottelusta, syntyi kak-si aviotonta lastakin. Holhoojat ottivat vuonna 1757 tilaa isännöimään Yli-Kera-van nuoren Kustaa Juhonpoika Skogste-rin (1729–1797), joka sitoutui ottamaan aviottoman lapsen Katariinan vaimok-seen ja tämän veljen kasvatiksi. Kun tämä tuli täysi-ikäiseksi, jaettiin Gästgif-varsin tila sisarusten kesken. Skogsterille jäi kantatila Alitalo, jolle 1850-luvulla va-kiintuivat nimeksi Viksberg tai Rustholli. Toisen osan nimeksi tuli Ylitalo.

Rustholli on puhkielessä vakiintu-nut Viksbergin tilan nimeksi. Sen pää-rakennus seisoo yhä ylväänä Hyrylän

Rusthollin pihapiiriä aitan parvelta kuvattuna. Talon vanhin osa on oikealla ja sen takaa piikistää koulukeskus. Vasemmalla taustalla näkyy riihirakennuksia, oikealla on maitohuone vuodelta 1793. Kuva Heikki Simola.

koulukeskuksen pohjoispuolella. Vanha kantatalo lienee sijainnut koulukeskuksen paikalla.

Tilan päärakennuksen vanhin osa on vuodelta 1820. Lisäksi pihalla on muutama vanha aitta vellikelloineen sekä vuonna 1793 rakennettu kaksikerroksinen maitohuoneen nimellä kutsuttu piharakennus. Rusthollin päärakennuksen itäpuolella kulkeva kevyenliikenteenväylä on vanhaa tienpohjaa ja sen itäpuolella on myös sijainnut rakennuksia, joista jäljellä olevissa toimi vielä 1980-luvulla suosittu Rengasriihi-niminen liike.

Museoviraston tutkimuksen mukaan nykyisen Rusthollin tilan alueella on voinut säilyä useita kyläonttiin liittyvien rakenteiden jäännöksiä, sillä pihapiiri on pysynyt lähes muokkaamattomana.

Rusthollin ensimmäinen isäntä oli Carl Henrik Skogster (1823–1872). Hän

oli kahdesti naimisissa ja sai yhteensä seitsemän lasta, joista kuusi kuoli lapsena. Tytär Agnes Maria Skogster (1873–1942) piti taloa kuolemaansa asti. Hän ei avioitunut ja perijäksi tuli kasvattitytär Aili Eskelin, joka avioitui Mikkolan talon pojan Edvin Lönngrenin kanssa.

Tilan peri heidän poikansa Henry Hena Lönngren. Maanomistaja Henry Lönngren oli myös innokas reservin upseeri kuten naapuritalo Mikkolan Jouko Rekolakin. Molemmat ovat olleet perustamassa Tuusulan Reserviupseerikerhoa 28.9.1958. Henry Lönngrenin kuoltua tilaa on emännöinyt hänen leskensä Tuulikki tyttärensä Maarit Ruuskasen avustamana.

7. Rauhalinna

Ali-Postin tilasta myytiin 1850-luvun puolivälissä Rauhalinna-niminen palsta kestiekievarin pitäjä Alexander Karttuselle. Alue oli silloisen Hyrylän kylän keskustaa. Venäläisen sotaväen joukkoja leiritettiin alueella Krimin sodan uhatessa ja sitä varten perustettiin myös viljamakasiineja. Suometar-lehti kirjoitti 23.3.1855: *”Täällä laitetaan suurella ahkeruudella kruunun hospitaalia eli sairashuonetta ja waramakasiineista kaksi on jo valmis ja niihin on paljon vedetty viljaa.”*

Karttunen rakensi kievarinsa liikemiehen vaistolla hyvään kaupapaikkaan ja aloitti varmaan heti myös luvattoman kaupustelun, joka oli yleistä ja vaikeasti valvottavaa. Vuonna 1859 annetulla asetuksella maakaupalle voitiin myöntää lupa vähintään 50 virstan (53 km) päähän kaupungista. Tästä rajoituksesta jouduttiin kohta tinkimään. Kaupunkien kauppiaat olivat kovasti vastaan ja vasta vuonna 1863 Senaatti hyväksyi Karttusen maakauppaluvan.

Varakkaan kauppiaan Alexander Karttusen (1823–1877) kuoltua leski Amanda Karttunen oli vain 50-vuotias ja hänellä oli kysyntää avioliittomarkkinoilla. Vihdoin vuonna 1891 hän solmi avioliiton varuskunnan entisen komentajan everstiluutnantti Jefim Bourschtynin kanssa. Molemmat kuolivat vuonna 1908 ja Jefimin poika Sergei, joka oli lääkärinä Venäjällä, pani kiinteistön myyntiin.

Venäläinen Hyväntekeväisyysyhdis-

Prijuutissa oli vuokralla keramiikkapaja 25 vuoden sopimuksella ja sopimuksen kuului maalata talo. *”Kesä siinä meni ja kalliiksi tuli”*, totesivat vuokraajat Anna-Maria Osipow ja Leena Paloheimo. Kuva Heikki Simola jo rapistuneesta talosta on vuodelta 2015.

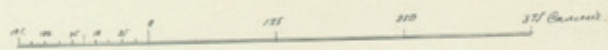
tys Suomessa ry osti tilan, alkoi Prijuutin kausi. Venäläisperäinen nimi tarkoittaa suojapaikkaa ja sitä ovat saaneet sekä lapset että vanhukset erityisesti kesäkohtina. Prijuutin käyttö loppui ja Tuusulan kunta osti tilan 1973 ja alkoi tähän asti jatkunut taistelu sen säilyttämisestä.

Keltaisen talon vuokrasopimus ja toiminta keramiikkapajana päättyi vuonna 2003. Talo joutui heitteille ja vandalismin kohteeksi, ennen kuin kunta suojausi talon ulkoapäin. Tuusula-Seura ryhtyi hakemaan talon suojelua valtion viranomaisilta ja monien vaiheiden jälkeen pallo palasi Tuusulan kunnan kaavoitukselle. Kunnostusvaihtoehtoja on selvitetty ja kierrätys Tuusulan kotiseutukeskukseen on toinen mahdollisuus, kun hirret on nyt todettu hyväkuntoisiksi. Huonoin vaihtoehto on rakennuksen hävittäminen.

*Kasarmien ja makasiinien suunnitelma Thushyn kylässä
 План казармъ и маказиновъ въ дер. Тлущь.*

Hospitaalin ja makasiinien suunnitelmapiirros 1850- luvun lopulla, jossa näkyy Karttusen kievari ja postin torvi merkinä siitä, että hän oli saanut myös postin liiketoimintaa tukemaan. Prijuuttina tunnetussa rakennuksessa aloitti ainakin Keskisen Uudenmaan ensimmäinen maakauppa.

Подполковникъ Успенскій

8. Vähämuori

Talon RN:o 3 Vähämuori nimi on voinut syntyä siitä, että taloa isännöi vuodesta 1647 lähes kolme vuosikymmentä leskivaimo Marketta Heikintytär, joka on saattanut olla lyhyenlanta vaimoihminen. Hänen jälkeensä tuli isännäksi vävy Juho Laurinpoika Nukari. 1680-luvulla omistajana oli Kosken kappalainen Henrik Skavonius.

Vähämuori oli 1670-luvulta lähtien ratsutila ja sai käyttää autiona olleen Peltolan tiluksia. Kun ratsupalveluoikeus ja sen myötä verovapaus otettiin pois 1690-luvulla, Skavonius luopui Peltolasta. Talosta on käytetty myös rinnakkaista nimeä Lokanen, ehkä miesten aloitteesta, koska kirkonkirjoissa on myös paikaksi kirjattu Vähämuori eller Lokanen.

Vuonna 1757 Vähämuori oli jälleen leskiemännän omistuksessa. Hän solmi avioliiton matruusi Johan Hertzbergin kanssa, josta tuli talon isäntä. 1800-luvun alkupuolella tila oli Gustavelundin kartanon Danckvardtin ja Spären omistuksessa. Tilan isännöisyys oli 1800-luvun lopulla Rusthollin Skogstereilla.

Tuusulan työväenyhdistyksessä heräsi 1900-luvun alun murroksessa tarve saada oma kauppa. Yhdistyksen 60-vuotishistoriikin mukaan vuonna 1907 syntyi halu perustaa oma osuusliike. Torpalla pidetyn neuvonpidon jälkeen perustettiin Hyrylän osuuskauppa. *”Kauppa kasvoi ja menestyi ja sai osakseen koko paikkakunnan väestön kannatuksen.”*

Yhdistyksen historiikin mukaan Hyrylän osuuskaupan hallinto siirtyi ajan kuluessa hiljalleen porvarillisiin käsiin. Lisäksi kauppa alkoi tuottaa tappioita. Työväki etääntyi siitä ja mietti uutta vaihtoehtoa. Vuonna 1920 yhdistys luopui Hyrylän osuuska-

Hyrylän osuuskauppa valmiina palvelemaan asiakkaitaan. Postikortti on 1910-luvulta. Kauppa oli Lokasen muonamiesten talossa ja sijannut nykyisen Vähämuorin ja Vähävaarin välissä Tuusulanväylän varressa. Kuva Tuusulan museo, Eugenia Pauluksen kokoelma.

pasta ja sai Elannon avaamaan myymälän entisen ortodoksipappilan rakennukseen, jossa nyt toimii ravintola Päämaja. Osuuskauppakin siirtyi kohta Hyrylän keskustaajamaan ja talo tunnettiin myöhemmin Puu-Ahomaana sijaiten vastapäätä nykyistä hautausmaasta Kauppatiellä.

Vähämuorin taloista on jäänyt jäljelle vain nimiä kertomaan menneistä ajoista. Muorinkujalla Vähämuorin tilakeskuksen paikalla on nyt kolmikerroksiset asuintalot, jotka ovat nimetty Vähämuoriksi ja Vähävaariksi, joka kuvastaakin hauskaasti leskiemäntien miesten etsintää.

Vähä-Muori on karttasana ja nimenä jäljellä myös kantatalon takamaille syntyneelle asutusalueelle, joka rajoittuu Savioon. Hauskana juttuna taksikuskit kertovat takavuosina saaneensa kyytisoittoja Vähämuoriin. Moni etsi sitten tilaajaa Savion suunnasta – turhaan.

9. Ylitalo

Kantatalo Gästgifvars jakautui 1850-luvulla Rustholliin ja Ylitaloon. Ylitalo sijaitsi aivan Hämeentien varressa ja siitä tuli kievari. Ylitalon kievarissa oli esimerkiksi vuonna 1862 hollikkyytejä varten 16 hevosta ja yhdeksän varahevosta lähitaloista, mm. naapurista Peltolasta. Talo tarvitsi siis paljon talleja ja hevosille tarhaa, joka on ollut vielä 1980-luvulla nykyisen asuntoalueen paikalla.

Ylitalon omisti 1850-luvulla rusthol-lari Henrik Skogster, jonka jälkeen hänen poikansa Oskar. Tila säilyi suvun hallussa vuoteen 1904 asti. Tällöin tilan osti A. R. Eskelin Keravan Postlarin talosta. Tilaa tulivat hoitamaan pojat Otto ja Eskil Eskelin. He suomensivat nimensä Olavi ja Esko Ehoksi ja tila siirtyi Eskon omistukseen.

On Ylitalon pihapiirissä sodittukin. Vapaussodan aikana saksalaiset hyökkäsivät etelästä 19.4.1918. Punaisten päätukikohta oli läheisellä Kirkonmäellä ja etulinja Kievarin pellolla. Talven aikana oli pellolle ajettu varuskunnasta satojen hevosten lantakasoja, joiden suojassa etummainen puolustusketju oli. Muutaman tunnin kiivaan taistelun ajan siiviiliväestö oli peloissaan suojautuneena mm. perunakellareissa. Niitä oli varusteltu monessa talossa myös pidempiaikaisesti suojaksi.

On Ylitalon kievarissa majoittunut Eino Leinokin 1920-luvun alussa. Kirjaton ja karjaton kansallisrunoilijamme on ollut kortteerissa Tuusulassakin lähes kymmenessä talossa, joista Onnela

Ylitalon kievari hevosaikana. Kuva Tuusulan museon

on tunnetuin. Hän on kirjeensä paikaksi hauskaasti merkinnyt myös Kestilän, jolla nimellä kuvasi oloaan Kievarissa.

Majatalon pito ja kyyditysten hoito jatkuivat vielä Esko Ehon aikana. Ensin kyydityksiä hoidettiin hevosilla, mutta autojen yleistyessä autot korvasivat hevoset. Asetus kievariin lopettamisesta säädettiin vuonna 1955.

On pääkaupungin Helsingin ja Tuusulan väliä ollut autoillakin hyvä ajaa, kun Suomen ensimmäinen betonitie valmistui vuonna 1938. Betonitie päättyi Hyrylässä Ylitalon kohdalle.

Ylitalon viimeiset tilanomistajat olivat Martti ja Anne Eho. Heidän aikanaan tila erikoistui hevostalouteen. Tilalla on kasvanut kansainvälisen tason ratsastaja Juhani Eho. Hän voitti mm. vuonna 1983 Finnderbyn ratsullaan Edvin. Nykyisin hän pitää suurta Ehon tallia Mäntsälän Nummississa, jossa valmentaa erityisesti nuoria ratsastajia.

Tuusulan kunta osti tilan vuonna 1986 kaavoittaen sen asuinalueeksi. Nykyisin tilan paikalla sijaitsee Kievarin asuinalue. Nimi kertoo osuvasti paikallishistoriaa.

Koskenmäen polku

1. Koskensäällä
2. Koskenrinteen kulmilla
3. Denisoff ja huvilaelämää
4. Pajjalan hautamuistomerkit
5. Koskenmäen päällä
6. Työväestön elämää
7. Työväenyhdistys ja Torppa
8. Tuusulan nahkatehdas
9. Varuskunnan laidalla

1. Koskensillalla

Koskensiltaa on tarvittu satoja vuosia Tuusulanjoen ylityksessä vanhalla Hämeentiellä. Koskenmäentie ja Koskensilta ovat nykymuotoonsa levennetty ja korotettu 1980-luvulla. Kevyen liikenteen väylän ja sillan on kunta rakentanut 1970-luvulla.

”Kosken sillalla” on myös pidetty myös Tuusulan Työväenyhdistyksen ensimmäinen kokous 18.8.1901 mylläri Antti Weckmanilla. Vieressä kohoaa edelleen hänelle nimetty korkea mäki – Weckmanin mäki – virallisesti Myllymäki.

Koskensillan kupeessa on nähtävissä 1800-luvun lopulla rakennettu Bär-lundin leipomon sokkeli. Siinä on vielä 1940- ja 50-luvuilla ollut Tähtkän kahvila. Toisella puolella siltaa Kirkkotien alussa oli Rantasen leipomo. Leipomo joutui siitä muuttamaan Tuusulan Mylly ja Saha Oy:n alta, joka perustettiin vuonna 1918 ja toimi pari vuotta kunnan omistuksessa.

Sahan ja myllyn arkipäivää

Sahauksen sesonki alkoi kun saatiin rekikelit ja tukit hevospelillä Kirkkotien varteen plaanille. Töitä tehtiin kahdesakin vuorossa ja vaikka raamisaha kävi sähköllä, tarvittiin toimintaan kymmenkunta miestä ja hevoset. Tärkein mies oli sahanasettaja, laitoksen ”teknillinen johtaja”, jona vuosikaudet toimi Frans Nick. Hän teroitti terät ja vastasi asetuksesta. Hän oli paikalla sekä päivä- että yövuorossa ja tarpeen vaatiessa nukkui mylläriin asunnossa. Pari hevosmiestä ajoi tukkeja plaanilta sillalle, josta sahuri ja apusahuri vierittivät ne yksi kerrallaan

Tuusulan Mylly ja Saha Oy:n rakennukset Hämeentien ja Kirkkotien kulmassa. Kahvilasta ja leipomosta tuli mylläriin asunto ja konttori. Sahalle johti silta, jota pitkin tukit vieritettiin alas tukkivaunuun ja kiskoilla sitten raamisahaan. Vasemmalla on sähkömyllyn tarvitsema muuntaja. Taustalla näkyy ns. Kuperkeikan mökki ja Weckmanin mäki. Kuva Tuusulan museo/ Sirkka Holma.

kiskovaunuun, kiinnittivät ja sahasivat raamissa. Ensin sahattiin pelkka tai patiska ja se sitten tarvittaessa laudoiksi. Kanttarin sirkkeliissä pinnoista tehtiin rimoja. Rimaronkkari toimitti ”ripat” kaaparille, joka pätki ne ja pani rekeen. Valmiit sahatuotteet ajettiin taas taapeliin kuivumaan. Hyvä taapelointi vasta takasi sahatavaran laadun ja suoruuden. ”Kukin taaplaa tyylillään” ei tullut kysymykseen, vaan se oli ammattitaidolla tehtävä.

Myllyn tuutit täyttyvät ja tyhjentyvät. Myllyrakennus oli kaksikerroksinen. Viljasäkit kannettiin siltaa pitkin yläkertaan ja vilja kaadettiin tuutteihin, jotka johtivat kivipareille. Kivipareja oli viisi: leipävilja, rehuvilja, kaksi kuorimiseen ja yksi rynnien mankeloimiseen.

Rahaa ei myllyssä kysytty. Kun viljat oli kaadettu tuuttiin, mylläri otti siitä kappalla taksan mukaan. Mylly kävi pysähtymättä ja jauhot menivät myllymiehen asettamiin säkkeihin. Komennolla ”LUUKU KII” myllymies tiesi sulkea jauhotor-

ven ja seuraava jauhattaja rientää alas laittamaan oman säkkinsä alle.

Vuonna 1956 myllyn toiminta lopetettiin ja saha siirtyi Koskensillan korvas- ta Tuusulantien varteen Sahankulmana nyt tunnetulle alueelle, jossa toiminta loppui 90-luvun alussa.

Koskensillan säännöstelypato on tehty vuonna 1958 ja sen tarkoituksena oli mahdollistaa järven käyttö Helsingin

varavesilähteenä. Siihen liittyy myös Tuusulanjoen perkaus. Säännöste- lyohjeistolla alennettiin järven ylimpiä vedenkorkeuksia ja pienennettiin kor- keusvaihteluja. Lisäveden johtaminen Päijänne-tunnelista mahdollisti muu- taman sentin korkeammat kesäaikaiset vedenkorkeudet luonnontilaan verrat- tuna. Vesilaitoksen vanha, sininen Leijo- na-pumppuon sillan kupeessa.

2. Koskenrinteen kulmilla

Vienankarjalainen kauppias Vasili Karjalainen saapui Suomeen 1870-luvul- la ja valitsi kaupan paikan Hämeentien varresta Varuskunnan pohjoispuolelta, koska eteläpuolella oli jo useitakin kaup- piaita.

Karjalaiselle erotettiin Paijalan Jus- silasta noin parin hehtaarin palsta, joka ulottui Tuusulanjoesta Hämeentien vart- ta nykyiselle Kalamestarinpolulle. Joen- rannassa oli kyläläisten veneitä ja sinne oli syntynyt pari pientä rakennusta, ns. Kuperkeikan mökki ja kirvesmiesten sauna. Maakauppa aloitti vuonna 1884 ja asiakkaat olivat lähinnä Koskenmäen työväestöä ja lähikylien asukkaita aina Nurmijärveä myöten.

Koskelan tilalla oli peltoja yhteensä n. 17 ha Tuusulanjoen rantaa etelään. Vas- tapäätä kauppaa on ollut 1850-luvulta alkaen nykyisen Koskelan päärakennuk- sen vanhin osa. Uudemman osan yhtey- dessä Oskari ja Saima Salmi pitivät liha- kauppaa vuosikymmeniä 1900-luvulla. Teurastamorakennus oli Koskelantien varressa. Siitä syntyi lopulta valtavan iso: hevostalli, navetta, sikala, teurastamo ja ratasliiteri. Nyt sen paikalla olevat parita-

lot on rakennettu noin 20 vuotta sitten Saima Salmen kuoltua.

Salmen teurastamon tuotteet ovat olleet haluttuja myös Helsingin kaup- pahallissa. Oskari Salmi tunnettiin myös hevosten kasvattajana ja hän oli Tuusu- lan hevosystäväinseuran perustajajä- sen. Hänen hevosensa Liinaharja voitti paljon palkintoja mm. Käpylän raveissa. Koskelan talo on Davidssonin kirves- miesveljesten laajentama 1930-luvulla ja omistajat ovat aina pitäneet sen hyvässä kunnossa.

Weckmanin mäen juuressa on Tuu- sulan nahkatehtaan omistajan Tikkasen

Koskela ja Tuomela vuonna 2015. Kuva Heikki Simola

Karjalaisen tai Tolvasen kauppana tunnettu vanha maakauppa on historiaa ja rakennuksen kohtalona on purkaminen. Rakennusoikeutta tontilla on viereisen kerrostalon verran. Kuva Heikki Simola.

talo Tuomela vuodelta 1916.

Juho Tikkanen muutti Tuusulaan 1913 ja osti August Salmen Koskenmäen nahkuriverstaan ja ryhtyi tehtailijaksi ostamalla seuraavana vuonna joen toisella rannalla olevan Yli-Postin August Hietarinteen nahkatehtaan. Tuomelan talon yhteydessä olevassa kaupassa myytiin tehtaan valmistamia jalkineita.

Valitettavasti Koskenmäentien korottamisen myötä sekä Tuomelan että Koskelan rakennukset ovat jääneet väärin korotetun tien alapuolelle.

Tuomelan omistaja vaihtui Tikkasen traagisen kuoleman jälkeen. Uudeksi omistajaksi tuli Korkin tilalla aloittanut liikennöitsijä Oskari Lindqvist, joka laajensi linja-autoliikennöintiä ja rakensi sodan jälkeen oikein autokoritehtaan Koskenmäen päälle.

Matti Tolvanen oli varakas kauppias Varkaudessa, mutta joutui sisällissodan aikana väistymään Juvalle. Hän muutti Tuusulaan ja osti Karjalaiselta vuonna 1927 Nummelan hehtaarin tilan ja kaupan. Tolvasen kauppana se toimi aina 50-luvulle ja sitä jatkoi kolme lyhytaikais-

ta K-kauppiasta. Muutakin liiketoimintaa oli, mutta tunnetuin oli kampaamo, jota Sirkka Hopia piti 30 vuotta.

Nykyisen Koskenrinteen kiinteistön ovat omistaneet Tolvasen tyttären Eilan tytär Merja Virta ja Markku Virta vuodesta 1978 lähtien.

Pihapiirissä on vielä vanha Karjalaisen varasto polttoaineille ja toinen maataloustuotteille. Virta on purkanut välistä lahonneen kolmen hevosen tallin. Hevospuomi asiakkaille oli talon päädyn tasalla jyrkänteen reunalla. Nahkelalainen isäntä Veikko Maula on kertonut tositahtuman hevosen pillastumisesta, kun *“Korkkipussi”* möyrysi mäkeä ylös. Hevonen loikkasi kärryineen ja ohjastajineen yli puomin - onneksi tuli vain henkisiä tappioita.

Vanhalle Vasili Karjalaiselle oli erotettu huvilatontti tien varresta 1930-luvulla ja rakennettu kaunis huvila. Se purettiin kevytväylän alta 70-luvulla. Vain saunan kaivo ja kivijalka ovat muistona nykyisin kunnan omistamassa notkossa.

3. Denisoff ja huvilaelämää

Tuusulanjärven itärannan kulta-kauden kulttuuri- ja huvilayhteisö on maankuulu. Vähemmän tunnettua on, että siellä oli myös venäläistä kulttuuria ja huviloita. Vähiten tunnettua on se, että myös Tuusulanjärven länsirannalle Pajjalanrantaan syntyi huvilayhteisö -suomalaisien ja venäläisten. Venäläisestä yläluokasta Helsingin komendantti Belatotsky muutti Iloniemestä Anttilan kartanoon ja asessori Denisoff rakensi maatilansa nykyisen Kalamestarinpolun varteen 1900-luvun alusta alkaen. Hyvässä sovussa alueelle syntyi myös varakkaiden helsinkiläisten huviloita.

Aleksander Safonovits Denisoff, s. Haminassa 18.3.1858, k. Helsingissä 11.1.1940. Hänellä oli myös Suomen kansalaisuus. Välskärinkoulutus Pietarissa oli perustana virkaan Helsingin venäläisessä sotilassairaalassa vuodesta 1883 kymmenisen vuotta eteenpäin, osittain lääkärinä, osittain apteekin vt. hoitajana. Samanaikaisesti hän opiskeli itseksensä ja suoritti teknikon tutkinnon meriministeriössä Pietarissa. Tämän jälkeen hänestä tuli kuvernementinsihteeri ja Viaporin laivastoaseman virkamies valtion omaisuuden hoitajana. Asessori erosi virasta 1910 ja siirtyi maatilalleen Villa Denisoffkaan. 1900-luvun alun huvilapalsta kasvoi lopulta melkein 50 hehtaarin maatilaksi, jossa oli lehmät, hevoset, kalkkunat, kanat ja hanhet sekä metsästyskoirat.

Kun lähdetään kulkemaan Kalamestarinpolkua, huomio kiinnittyy jyhkeään suojeltuun kivimuuriin. Se on rakennettu Hyrylän venäläisen varuskunnan tuella ja arvatenkin "lahjana". Oikealla on

Denisoffin huvila tuli Antti ja Bildha Jukan omistukseen 1939. Kuva Tuusulan museo

nyt Jukanranta-niminen taloyhtiö. Sen paikalta rakennusliike purki 1980-luvulla "yhtenä yönä" Denisoffin huvilan. Järvenrantaan oli rakennettu varmaan myös venäläisellä avulla laaja vesipuisto. Liekö ollut esikuvana Pietarhovi vai Versailles – hulpea se on ollut. Siinä on ollut veneellä kuljettavia kanavia ja lampia. Värikkäät paperilyhdyt ovat koristaneet puistoa. Vielä nytkin voi tutustua rämettyneeseen puistoon ja nähdä kaitvannot. Lammet ovat soveltuneet vielä 60-luvulla lasten jääkiekkoiluun.

Jatketaan kohti puutarhaa ja päärakennusta. Tie on johtanut (ks. 1930 karttaa) päärakennukselle rinteeseen. Vielä on säilynyt navettarakennus. Sen jälkeen on palvelijoiden talo, jossa Jaurit ovat asuneet vuokralla 30-luvulla. Sitten on kaksikerroksinen hirsinen päärakennus, jossa on iso parveke järvelle päin. Talo seisoo edelleen tuon myöhemmin rakennetun "riippuvan puutarhan ja autoluolan" yläpuolella. Kanala on sijainnut palvelijantalon ja päärakennuksen välissä alempana tasanteella. Pajjalantieltä

on ollut kulku päärakennukseen kahtakin väylää. Päärakennuksen ja rannan välissä on ollut laaja puutarha omenapuineen ja polku saunalle sekä edelleen vesipuistoon ja venevajalle. Rannassa on kasvanut vadelmapensaita.

Andrei Denisoff kertoo elämästä isoisänsä aikaan:

Isoisällä oli paljon lapsia ja lapsenlapsia, jotka asuivat tai vierailivat Denisoffkassa, samoin siellä oli lasten tulevia aviopuolisoita. Meidän perhe kävi Tuusulassa viikonlopun ylitse, tulimme siis viikonloppuisin isoisän luo. Tulimme junalla Keravalle ja siellä oli hevonen odottamassa ja loppumatka tultiin hevosella. Siinä Paijalassa lähellä asuivat myös Särkijärvet ja taiteilija Klever.

Isoisä oli "lavea luonne" – seuramies, joka piti paljon juhlia. Tarjosi mielellään. Isoisällä oli lintukoiria, koska hän sorsasti. Elokuun lopussa alkoi sorsastuskausi. Ajokoiria pidettiin ennen jahtia kiinni ja nälässäkin. Kun ajojahti alkoi, tuli taloon myös vieraita, myös suomalaisia upseereita, osallistumaan metsästyksen. Talvella metsästettiin jäniksiä ja fasaaneita. Usein koirat olivat niin innoissaan ja nälkäisiä, että yrittivät matkalla syödä maanviljelijöiden lampaita. Seuraavana lauantaina talonpojat tulivat sitten Denisoffkaan, istuttiin pöytään ja syötiin ja juotiin. Lopuksi sovittiin korvauksista.

Denisoffkan puutarhassa kasvoi paljon omenia, joita myytiin Helsingin torilla. Oli Mironia ja Antonovkaa ja muita lajikkeita. Elo-syyskuussa puutarha houkutteli myös omenavarkaita. Isoisä kaivoi ansakuoppia, joiden päälle laitettiin heiniä ja risuja ja meidän poikien piti vahtia puutarhaa. Varkaita ammuttiin suolapainoksella "määrättyyn paikkaan"- teki var-

Denisoffin sauna ja rantamaisema niittyneen. Oiva Vuolas -66. Nyt Anja Kojosen sauna ja taulu. Kuva Tommi Luttinen.

maan kipeää.

Isoisän lavea luonne ilmeni niinkin, että hän saattoi ostaa Helsingistä huutokauppakamarilta vaikka koko junavauunun appelsiineja, ja sitten ne kuljetettiin junalla Keravan asemalle ja sieltä Denisoffkaan. Samoin hän osti paljon venäläisten taiteilijoiden tauluja, joskus suuriakin määriä. Hän myös saattoi pelata rahaa suuria summia Pietarin kasinossa ja Helsingin venäläisellä klubilla.

Isoisällä oli tapana ottaa Tuusulassakin potilaita vastaan vähän niin kuin harastuksena. Hän otti ihmisiltä kipeitä hampaita ja hoiti kilpirauhashäiriöitä. Hänellä oli jodipulveria ja siitä hän teki kaulaan hauteita kilpirauhasvaivoissa. Hampaita poistettaessa meillä neljällä veljeksellä oli oma tehtävämme. Jos oli kaunis ilma, laitettiin tuoli ulos ja potilaat siihen. Isoisä komensi meidät pojat pitämään potilaasta kiinni. Me olimme se puuttuva puudutusaine. Kun hammas oli vedetty, sai potilas palkaksi viinaryypyn. Se oli desinfiointi.

Tuusula oli Aleksander Denisoffin vakituinen asuinpaikka aina vuoteen 1939 asti, jolloin hän myi kiinteistön erillisillä kauppakirjoilla Jukalle ja Jaurille, jotka

olivat asuneet tilalla jo aiemmin vuokrala. Päärakennuksen palsta maisteri Jaurille ja huvilapalsta ja pääosa maista puutavaravälittäjä Antti Jukalle.

En tiedä onko tämä seuraava aivan totta, mutta näin olen kuullut, ettei hän pidättänyt itsellään asumisoikeutta, vaan asui sitten jonkin aikaa kaupanteon jälkeä kanalassa. Silloin oli kauhean kylmää, oli talvisota ja isoisa kylmettyi. Hänet vietiin sitten Helsinkiin Arkadiankadulle sairaalaan, missä hän kuoli tammikuussa 1940. Minä perin isoisältä messinkisen kellonvitjan, muuten meidän perhe ei perinyt mitään. Luultavasti kaikki omaisuus oli mennyt.

Suomalaista huvila-asutusta ja elämää

Paljasjalkainen pajjalalainen Pentti Tähtinen kertoo: 1920-luvun alussa helsinkiläinen Sohlbergin porvarisperhe etsi kesänviettopaikkaa. Perhetuttava Katajanokalta, Victor Willstedt, suositteli Tuusulaa, jossa hänen perheellään jo oli mieluisa huvila. Näin päätyi Valma Sohlberg perheineen Tuusulaan ja Pajjalaan. He ostivat Marginon tilan Tuusulanjärven rannalta vuonna 1924. Margino sijaitsee nykyisen Kalamestarin alueella. Vain päärakennuksen komeat kiviportaavat ovat jäljellä rivitalon pihassa osoitteessa Kalamestarintie 2-4 G.

Marginon parin hehtaarin tila ulottui Pajjalantieltä järvelle. Tilalla oli suuri kakikerroksinen päärakennus, joka remontoitiin Sohlbergien aikana upeaksi pitsihuvilaksi. Tontilla oli myös useita pienempiä rakennuksia, kuten palvelijoiden asunto ja talusrakennuksia. Pihapiirissä oli myös navetta, jossa oli lehmä ja kanoja. Puutar-

Rouvat rupattelevat pitsihuvilan aurinkoisella ruusutarhojen ympäröimällä terassilla. Kuva Pentti Tähtinen.

haa hoidettiin huolella ja erityisesti pihan 300 kukkivaa ruusua olivat emännän suuri ylpeys.

Matka Helsingin Katajanokalta Tuusulaan taittui hienolla T-Fordilla. Jos matkalla kohdattiin vastaantuleva auto, autot pysäytettiin tien laitaan, koska tie oli liian kapea kahden auton ajettavaksi. Pysähtyessä tervehdittiin ja vaihdettiin muutama sananen.

Vuonna 1929 tilaa laajennettiin osittamalla viereinen tila Marjola, jolloin tila laajeni 5,2 hehtaariin. Marjolan tilan rajanaapurina oli Victor Willstedtin tila, jossa Willstedt harjoitti mm. kettutarhausta. Tarhassa kasvatettiin hopeakettuja, jotka noihin aikoihin saivat elää ulkona isoissa aitauksissa. Kettutarhan hoitajaksi saapui v. 1936 Reino Tähtinen ja kahden vuoden

päästä Reino vihittiin Kerttu Sohlbergin kanssa ja Tähtiset muuttivat asumaan Marginoon ympärivuotisesti aina vuoteen 1950 asti. Vuonna 1938 Tähtiset perustivat myös oman kettutarhan nykyisen Vaunukankaan koulun paikalle.

Sotien ja monien vaiheiden jälkeen v. 1950 Tähtiset rakensivat oman talon Koskenmäelle ja alueen käsityöläisperinteiden mukaisesti perustivat Tähtiturkis-nimisen liikkeen, jossa myytiin ja osin valmistettiin itse turkistuotteita yli 50 vuotta. Nykyisin

samassa tilassa toimii Tähtiantikki & Design.

Margino toimi Sohlbergin suvun kesähuvilana 1960-luvun loppuun asti. Tämän jälkeen tila vuokrattiin ulkopuoliselle, jotta tila ja sen rakennukset saisivat huoltoa ja säilyisivät mahdollisimman hyvässä kunnossa edelleenkin. Toisin kuitenkin kävi. Valitettavasti rakennukset jäivät huonolle hoidolle ja huvilarakennus purettiin vuonna 1985.

4. Pajalan hautamuistomerkit

Pajalan hautausmaa on perustettu vuonna 1896 ja sen hautamuistomerkit ovat myös paikallista historiaa ja kulttuuria. Pajalan hautausmaa on laajentunut

monta kertaa. Nyt sille on haudattuna 14000 vainajaa kymmenen hehtaarin alueelle.

Vanhan kappelin on suunnitellut arkkitehti E. A. Kranck ja rakentanut taitava puuseppä ja kirvesmies Karl Sandberg vuonna 1910. Hän on rakentanut myös vanhan kunnantalon ja Ali-Keravan koulun. Kuva Heikki Simola.

Kävelyreitti – kotiseutupuoluissa kohdattujen henkilöiden hautausmaisterkkejä.

1. Terijoen sotilaskotiyhdistys on pystyttänyt muistokiven Terijoelle haudatuille sankarivainajille. Kivessä on 75 sankarivainajan nimet. Tuusulan Järvenpään tuli evakkoja Terijoelta lähes 1700 henkeä, joiden mukaan Teriojan kaupunginosa on saanut nimensä.
2. Peltolan talon Winqvistien sukhauta. Rolf Winqvist, tekniikan ylioppilas, luutnantti ja pommikoneen tähtystäjä, sai Mannerheim-ristin numero 55. Vihollishävittäjä ampui pommikoneen alas ja hän kaatui 23.6.1944 Manssilassa. Tuomiokapitulin päätöksellä ritarien haudat ovat suojeltuja. Paijalaan on haudattu myös ritarit Felix Isosomppi ja Väinö Hämäläinen.
3. Koskenmäen Koskelan talon kauppias Oskar Salmi oli tunnettu liha-kauppias ja hevosmies.
4. Ylitalon sukhauta, Eskelin ja Eho ovat talon omistajia. Kievarin asuntoalue muistuttaa Ylitalon kievarista.
5. Yli-Postin tilan omistajat, Askolin suom. Hietarinne, pitivät myös kievaria ja perustivat nahkatehtaan. Hyrylän keskustaa ja varuskuntaa on rakennettu Yli-Postin maille.
6. Vakaumuksensa puolesta kaatuneiden muistomerkin ovat pystyttäneet Tuusula, Kerava ja Tuusulan seurakunta. Muistokirjoituksena on Maamme-laulun säkeistö.
7. Koskenmäen karjalaiset kauppiaat: maakauppias Vasili Karjalainen, kulkukauppias Nikolai Karjalainen ja kangaskauppias Lauri Nikitin.
8. Tuusulan nahkatehtaan menestykseen nostanut Juho Tikkanen menehtyi traagisesti tehtaallaan Tuusulanjoen rannalla.
9. Oskar Lindqvist oli linja-autoliikenteen uranuurtaja. "Korkkipussit" olivat käsite.

10. Ensimmäisen linja-autolinjan Keravan ja Hyrylän välille 1920-luvun alussa perusti J.A.F. Sariola. Kuuluista hänestä tuli alaa vaihdettuaan. Jaffu on Sirkus Sariolan perustaja.
11. Vanhan arkkukellarin on suunnitellut arkkitehti Ilmari Wirkkala ja se on rakennettu vuonna 1938. Sitä ennen oli tapana aloittaa ruumissaatto vainajan kotoa kirkonkellojen soidessa - saattokellot. Kappelin kellot soivat hautaa peitettäessä -peittokellot.
12. Juho Niukkanen oli kirjulainen valtiopäivämies ja ministeri, joka muutti Yli-Jussilan tilalle Talvisodan alta.

Erkki Niukkanen (95 v.) sukuhaudalla. Juho Niukkanen perusti Hyrylän Mylly Oy:n ja hänen poikansa Erkki Niukkanen oli sen toimitusjohtajana. Muistona ovat nimet Yli-Jussilan silta yli Myllynokkon ja Juho Niukkanen kuja sekä kunnan omistuksessa oleva päärakennus Sininen talo, joka odottaa kohtaamaan. Kuva Heikki Simola.

5. Koskenmäen päällä

Hämeentien, nykyisen Paijalannummentien, ja Paijalantien kulmassa on 1920-luvulla rakennettu talo Denisoffilta ostetulla palstalla. Tienhaara-nimisen sinisen talon ovat rakennuttaneet emigrantit Nikolai ja Maria Karjalainen. He tulivat Suomeen Vienan Karjalasta poliittisina pakolaisina Venäjän sisällissotaa pakoon.

Nikolai Karjalainen oli kulkukauppias, jonka reviiiriin kuuluivat Tuusula ja Nurmijärvi sekä myös Porvoon saaristo. Tavaraa hän hankki tukkuliikkeiltä Helsingistä mm. kankaita ja miesten vaatteita. Hevoskärryillä hän sitten kaupusteli niitä vuorokausiakin kestäneillä myyntimatkoillaan.

Hämeentien ja Nurmijärventien kulmassa oli myös Vienan Karjalasta tullut Lauri Nikitinin kangaskauppa, jota suuresti arvostettiin. Kaupassa myytiin oman kutomon villatöitä ja kauppias

kiersi myös myymässä tuotteita hevosellaan. Kutomossa oli useita naisia töissä, kunnes koko kutomo paloi tulipalossa.

Keski-Uusimaassa oli loppusyksystä 1936 puffijuttu ja mainos otsakkeilla: Tuusulan Talouskauppa avataan T:mi Nikitinin paikalla ja mainos: Tervetuloa kahvilaatuja maistamaan, uutuutena sähköllä käypä kahvimylly. Näin Sven Wäiniö jatkoi kauppiasuraansa Koskenmäellä. Svenkka oli tunnettu kilpaurheilija suunnistuksessa, luistelussa ja juoksussa. Hän voitti jopa Hannes Kolehmainen: *”Porin marssi soi ja liput liehuivat Tukholman stadionilla, kun tulin raketilla maaliin viiden mailin juoksun voittajana 1913.”*

Nikitinin ei suostunut myymään taloa ja vähän myöhemmin kaupan makasiinirakennus paloi räjähdysmäisesti vernissan sytyttyä ja mm. kolme tuhatta tultikkua katalysaattorina sen mu-

kana. Uuden kaupan rakentaminen alkoi vastapäiselle tontille Antti Jukan tarjotessa rahapulassaan maata ostettavaksi.

Tuusulan Talouskauppa toimi aina vuoteen 1989 asti ja nykyisin talo tunnetaan Aurankulman kioskista. Kiinteistö on laajentunut ja nykyisen Paijalan kauppakiinteistön (500 m²) ostivat vuonna 2006 Kai ja Tuija Westerlund.

Oskari Lindqvist kuuluu linja-autoliikenteen uranuurtajiin. Hän aloitti liikennöinnin 1924 Korkin tilalla (kts Yli-Jussila). Hänellä oli jo neljä linjaa 30-luvulla ja tavoitteena saada runkolinja Helsinkiin ja siihen syöttöliikenne pienemmillä autoilla. Linja-autojen vaihtopaikka olisi ollut Hyrylän keskustassa ”Puu-Ahomaan” paikkeilla. Sota kuitenkin vei valtaosan korkkipusseista myrkkypusseiksi ja laajentuminen siirtyi vuodelle 1946, jolloin hän perusti Hyrylän Liikenne Oy:n. Linjoja hoidettiin lisäntyvin vuoroin ja mm. Helsingistä oli lähtöjä yli 30 päivittäin.

Puisia linja-autotalleja oli mm. Nikolai Karjalaisen taloa vastapäätä Hämeen-tiellä ja vieressä Paijalantiellä sekä myös Lahelantiellä.

Liikennöitsijä Oskari Lindqvist rakennutti pula-aikana ison neljän oven hallin sementtitiilistä Talouskaupan taakse nykyisen rivitalon paikalle. Yhdessä talissa oli huollon rasvamonttu ja toisessa puusepän verstaan varustus, koska korit tehtiin puusta. Linja-autopula oli suuri ja linja-autoja valmistettiin kymmenkunta kappaletta. Pihalla oli linja-autojen tankkaamista varten Shellin mittari ja maanalainen tankki. Liikemiehet isä Lindqvist ja poika Tapio olivat myös nuukia, joskus liiankin kanssa. Polttoaineen suhteen he olivat päässeet öljyautonkuljettajien kanssa sellaiseen sopimukseen, että nämä ajoivat loppukuormia sinne Lindqvistin säiliöön. Sitten bussit ajoivat halvemmalla öljylämmitysöljyllä. Yhtiö jakautui 1950-luvun alussa lapsille.

Elanto toimi Nikitinin talossa aina vuoteen 1984 asti. Tuusmotor toimi kaksi vuotta talossa, jonka jälkeen vanha Nikitinin talo purettiin. Nyt paikalla on Koskenmäen liiketalo. Oikealla takana on Nikolai Karjalaisen rakennuttama talo Tienhaara. Kuva Kati Kummu vuodelta 1973.

6. Työväestön elämää

Oman erityisen piirteensä antoi autonomisen Suomen aikana venäläinen sotaväki. Hyrylään oli alettu rakentaa varuskuntaa Krimin sodan aikana 1850-luvulla. Monet käsityöläiset kuten nahkurit, suutarit, sepät, kirvesmiehet, maalarit sekä palvelijat hankkivat elantonsa varuskunnan tarpeita palvelleen. Koskenmäelle muodostui heistä kymmenien perheiden yhteisö, syntyi Hyrylän ensimmäinen lähiö. Anni Hillbergin (95 v., os. Laaksonen) sanoin: *”Kulttuuri - Koskenmäki, jossa bulevardin varrella oli tarjolla myös itsellisten naisryttäjien palveluita kaikkine tarjoiluineen, mutta kaikkea ei nyt puhuta.”*

Ensimmäisten 1800-luvun loppupuolella Koskenmäkeä asuttaneiden joukossa on ollut useita venäläisiä, joista ei ole paljon tietoa. Heidän mökkejään varmaan siirtyi 1900-luvun alussa suomalaisille. Tätä todistavat kiinteistöjen nimet Koskenmäellä kuten Sasrofka, Lukovoe, Bolotnoe ja Marusino.

Nurmijärvelle johtavan tien varressa oikealla puolella on vielä jäljellä kaksi

vanhaa mökkiä; punainen Männikkö 1 ja vihreä Männikkö 2 rakentajansa Aarne Männikön mukaan. Aarne Männikkö oli kapinan aikana miliisipäällikkö ja toiminnallaan pelasti useita valkoisia. Hirret ovat puutaloista Hakaniemestä, josta ne purettiin kivitalojen tieltä. Punaisen mökin tunnetuin työväen mies oli Antero Roti, jonka radioamatööriharrastuksesta todisteena on vielä korkea masto. Vihreä mökki on kuulunut kirvesmies Salmiolle, jonka tytär Anna-Liisa Saari 90 v. vielä siinä asuu. Ennen näitä mökkejä nykyisen paritalon paikalla on ollut suutari Otto Salmen verstaas.

Nurmijärvelle johtavan tien vasemmalla puolen on ensin ns. Lindroosin mailla keltainen mökki. Lindroosin maa-tila oli Aution pellolla ja sieltä haettiin mm. tinkimaito (ks. kartta 1930). Seuraavana on Hietarinteen perikunnan Männikkö-niminen palsta, jossa nyt on uusia paritaloja. Niiden alta purettiin Männikön punainen huvila, jossa nahkatehtaan perustajan tytär Vilma Hietarinne

Ilmakuva Gummeruksen puutarhatilasta 50-luvun alussa etelän suunnasta. Oikealla on sahatyömies Vilho Hietarinteen 1947 rakentama talo, jossa nyt asuu Eila tyttären pojan Tommi Lattusen perhe. Kuva Tommi Lattunen.

Googlen satelliittikuva Koskenmäestä. Piste A alueella on ollut Lindroosin tilakeskus ja myös Tappi-Villen kivityöpaja.

oli viimeinen asukas.

Gummeruksen puutarhatila ulottui aina nykyiselle Hämeentielle asti. Tilan isäntä oli ensimmäinen hautausmaan viranhoidtaja 30-luvulla ja liikemiehenä hän kauppasi myös kukkalaitteet. Myöhemmin tila joutui rappiolle ja pelottavia kummitustarinoitakin synnyttänyt alue on raivattu odottamaan uutta rakentamista.

Nykyisen liikenneympyrän tasalla on ollut muurari Grönroosin talo, joka on muurannut suvun perinteiden mukaan myös uuneja. Tarina kertoo, että muurari oli niin ahne työlle, että omaa taloaan ei koskaan ehtinyt tehdä valmiiksi. Ahne työlle on sanonta, jolla ahkeraa ammattimestä arvostetaan. Ahkeroitu on myös naapurissa Ruskorannan sepän pajalla, josta tulen kajo ja raudan taonta on tarinoihin jäänyt.

Lähdetään laskeutumaan Lindroosin kujaa eli nykyistä Kivikiilankujaa. Koskenmäellä kirvesmiehet olivat ehkä suurin käsityöntekijöiden ryhmä. He perustivat oman ammattiosaston ja heillä oli oma saunakin Koskensillan kupeessa. Vasemmalla on Davidssonin kirves-

miesten taloja. Vaalea talo on Davidssonin kantatalo ja seuraavat kaksi vihreää taloa ovat myös Davidssonin veljesten käten jälkiä. Vihreät talot ovat rakennettu vuonna 1922 ja ovat esimerkki kirvesmiestaidosta. On hienoa, että rakennukset ovat säilyneet ja pidetty hyvässä kunnossa.

Oikealla on kuvassakin näkyvä Hiehtarinteen talo. Sen edessä *”ei kenenkään maalla”* on vanha kaivo, josta kyläläiset hakivat veden. Muiden muassa Nikolai Karjalaisella oli oikeus ottaa vettä siitä Gummeruksen parin päivän perunanoston taksvärkkiä vastaan. Lopulta paljastui, ettei kaivo ollut edes Gummeruksen mailla. Laskeudutaan Kivimiehen tietä. Kivi-aiheiset teiden nimet perustuvat kivityömies Tappi-Villeen, jonka kivityöpaja oli Lindroosin maatilan naapurissa Aution pellolla. Vanhan tielinjan ja rakennusten kivijalkoja sekä ison ladon löytää puomin takaa Hämeentien kevytliikenneväylältä lähtien.

Sitten oikaistaan nykyistä Koskitietä kohti Torppaa. Alue oli vielä 60-luvulla pääosin Salmin peltoa. Vanhoista taloista vasemmalla ensimmäisenä tulee vas-

Väinö Laaksonen tyttärensä Anni Hillbergin kanssa Hiekkalan perunamaata muokkaamassa. Takana näkyy kujan päässä Spiringin mökki ja taustalla Hyrylä. Suutarimestarilla on tietysti kunnan nahkasaappaat, itse tehdyt. Kuva Tyttären tytär Kati Kummu 1967.

taan valkoinen Santalan rakennus, jonka pihapiirissä on punaiset vaja ja sauna. Se on kuulunut maalari Arvid Saariolle, jonka pojatkin olivat maalareita. Arvidia pidettiin kovana kepposten tekijänä. Vanhana ukkona hän oli tottunut pitämään venettään Kuperkeikan mökin venevalkamassa, jossa asui Kuperkeikan Kaisana tunnettu siirtolainen. Kaisa oli antanut ukon ymmärtää, että olisi parasta hakea uusi venepaikka eikä hiippailla hänen nurkissaan. Tästä ukko oli tuhtuneena kertonut: *”Tulee tänne Karjalan korvesta nyytteineen määräälemään hänen liikkumisiaan. Sille annetaan opetus.”* Eräänä pimeänä syysaamuna ukko kulki Kaisa-neidin perunamaan sivuitse rämeikön reunaan huussille. Hän tervasi paksulla tervalla penkin jäi odottamaan. Kaisa saapui kevyin askelein ja hyräillen aamutarpeilleen. Pömpelistä oli kulunut kirkaisu ja Kaisa ampaisi hametta pidellen mökilleen. Opetus oli annettu. Santalan mökki on siirtynyt huutokaupassa 1958 Väinö Laakoselle.

Suutarimestari Väinö Laaksonen oli perustanut suutariverstaansa viereiseen Hiekkalan taloon. Hänellä oli töissä seitsemänkin suutaria ja apupoikaa. Laaksonen luopui suutarintöistä jo ennen sotia ja ryhtyi kunnan töihin, joissa luottamus- toimissakin hän oli 38 vuotta.

Yhteiskunnan kehittymisen kriisit tuntuivat punaisten ja valkoisten väleissä myös Koskenmäellä. Kapinan jälkeen mm. tehtailija Tikkanen oli tullut Väinö Laaksosta kyselemään hänen vaimoltaan Pelagialta ja kun tämä ei ollut paikalla sanonut: ammutaan sitten sinut. Mukana ollut toinen mies oli toppuutellut ja pian yhteiskuntarauha palasi. Vastaavasti Väinö Laaksonen on kertonut naapurissa asuneen seppä Malinin olleen niin kova kommunisti, että hampaatkin olivat varmaan punaiset. Oskari Salmen jälkeläiset kertovat Malinin ampuneen kohti Salmea, mutta tämä oli päässyt suojaan lihakaupan betonisyvennykseen. Oskari sitten piilotteli pari kuukautta Nahkelan metsissä. Malinin pappa varmaan sovitti tekoaan tekemällä vuosikaudet polttopuita leskeksi jääneelle Saima Salmelle Koskelassa.

Kuvan Spiringin mökistä on jäljellä enää maakellari. Mutta *”Spirinskasta”* tarinoita kerrotaan viljalti. Kerrotaan yksi. Hautausmaan kiviaidan viereen oli rakennettu ensimmäisenä pieni mökki, jossa tehtiin ruumiinavaukset. Spirinska oli lääkärin apulainen ja se toi hänen olemukseensa ja käytökseensä arvokkuutta, mutta siinä tuntui myös kalman henkäys. Hänen työskenteli papin ja lääkärin kanssa, joten kollegoita matkiva

puhekin oli harkittua d-kirjainta painottaen: *”Oskar, leikkaapa pala lammasta.”* Kauppias leikkasi ja Spirinska katsoi sanoen sanoi ”suurempi”. Salmi leikkasi pilke silmäkulmassa niin suuren palan, että muorilla oli täysi työ saada se koriinsa mahtumaan. Ei hänellä ollut niin paljon rahaakaan, mutta rauhallisesti hän sulloi paketin koriinsa, kääntyi kauppiaseen päin ja viittasi hautausmaalle päin sanoen: *”Oskar, tiedäthän, että minulla on se siellä.”* Oskari tiesi, että muorilla oli taas luvassa ruumiinavaus ja tienestiä, hän saisi kyllä rahansa. Oli Spirinska ainakin miehelleen rakas. Vaimo oli pesemässä joen saarella pyykkiä ja luiskahti veteen ja meinasi hukkua. Ukko kiiruhti apuun ja ojensi seipään vaimolleen, joka näin pelastui. Ukko sanoi: *”Minä kahlasin veteen ja kastoin ihka uudet rasvanahka-saappaani sisältä, kas se, se on rakkautta se.”* Spirinskalla oli lopulta traaginen kohtalo, hän katosi ja löydettiin vasta kevättulvien laskettua kettujen raatelemana joen rannalta Lahelasta.

Torpankujan – Koskelantien – Koskenmäentien rajaamalla alueella on jäljellä Savimaan talo, punainen talo Torpankujan päässä vasemmalla. Otto Savimaa oli Tuusulan Mylly ja Saha Oy:n isännöitsijänä 1920–30-luvuilla. Talon aiempi omistaja oli Paijalan Jussilan tilasta lohkotun Toukolan maanomistaja Westen, jonka maita suuri osa Koskenmäestä on ollut. Westenin pappa oli varakas mies, mutta joutui konkurssiin lainojen takaajana ja vietti vanhuutensa kunnalliskodissa. Palstalle on myöhemmin rakentanut graafikko Matti Savimaa, jonka suunnittelutoimisto Studio Savi on jatkanut käsityöläisperinnettä.

Valkoinen vanha talo on seppä

Böckermanin ja myöhemmin Malinin. Arvostettuja seppiä oli Böckermanin suvussa kolmessa polvessa, ensimmäinen oli Westenin vävy. Pajarakennus on punainen. Sen takana on asunut kuuluisa pitkäkaulainen *”Stenvallska”*. Hänen miehensä oli tullut Bärlundille vuonna 1904 leipuriksi. William Stenvall oli Aleksis Kiven veljen Juhaniin poika. Amanda Stenvall antoi ymmärtää, että hänen isänsä oli kartanonomistaja ja että hän aatelisena asettui muiden Koskenmäen muijien yläpuolelle ja hän puhui kolmea kieltäkin. Oli siinä ylpeys kovilla kun joutui pienessä mökissä, melkein pä maa-kuopassa asumaan ja leipomuksillaan ja marjanpoiminnalla lapsiaan elättämään, mieskin oli sairaaloinen.

Lapset aikuistuiivat ja elämä helpotui, tuli elämässä kohottaviakin hetkiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tuomittiin maksamaan Aleksis Kiven perillisille 134 600 markkaa Kiven tuotannon tuloista. Juhlaan 10.10.1927 oli kutsuttu myös tasavallan presidentti Lauri Kristian Relander. Aikalaiset muistelivat miten Amanda esitti presidentin kättele-seremonian. Hän seisoi ylväänä, pää pystyssä, käsi ojossa vispaten ja samalla sanoen: *”Kuninkaaksi synnyttään, mutta presidentiksi valitaan.”* Koskenmäellä syntyi kateudesta viisu, jonka viimeinen värssy kuului: *”Pitkistä kurkuista alas on menneet kaikki perurahat. Yhtä laihat kuin ennenkin on pitkäkurkkujen mahat.”* Vanhuuden päivät Amanda asui nuoremman poikansa luona Saviolla. Vielä 80-vuotiaana hän porhalsi metsien halki tervehtimään entisiä naapureitaan. Hänen elämänsä päättyi vuonna 1957 traagisesti rattijuopon ajettua hänen päälleen.

7. Tuusulan työväenyhdistys ja Torppa

Keväällä 1900 Tuusulassa asui noin 6500 asukasta. Heistä noin 65 % sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta.

Maatalousväestön lisäksi pitäjässä oli jo koko joukko muitakin elinkeinoja. Varsinkin Kerava, mutta pienessä määrin myös Hyrylä oli jo alkanut saada liikekeskuksen piirteitä. Pitäjän pohjoisosissa ja Keravalla oli jo merkittävää ja suurisuuntaista teollisuuttakin. Yhteensä käsityöläisten ja teollisuustyöläisten joukko edusti jo noin 15 % pitäjän väestöstä.

Tuusulan Työväenyhdistys perustettiin kirkonmäellä kirvesmies Fredrik Malleniuksen pihamaalla helluntaina 27.5.1900. Kummina oli työväenliikkeen innostava puhuja suutari Eetu Salin, jolle Tuusula olikin tuttu paikka siksikin, että hän oli ollut täällä töissä vuonna 1889. Perustamisesta päättäneessä tilaisuudessa oli läsnä noin 150 henkilöä, joista noin 70 liittyi heti yhdistyksen jäseneksi. Sääntöehdotus lähetettiin jo heinäkuun alussa keisarillisen Suomen senaatin vahvistettavaksi, mutta vahvistamista jouduttiin odottamaan maaliskuuhun 1901.

Pöytäkirjojen mukaan ensimmäinen kokous oli vasta elokuussa 1901. Se pidettiin mylläri Antti Weckmanin luona Koskensillalla, kuten useat seuraavatkin kokoukset. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin kirvesmies Robert Lilja ja varapuheenjohtajaksi Klas Roth, jotka molemmat asuivat Paijalassa.

Paijalalaisten edustus työväenyhdistyksessä oli jo tuolloin suuri. Paijalan Koskenmäelle oli syntynyt jo 1800-luvun lopulla paljon uutta asutusta, kun Jusilan tilan metsämaita oli palstoitettu.

Tilattoman väestön alakomitean selvitys vuodelta 1901 kertoo, että Paijalassa asui muiden muassa 10 kirvesmiestä ja 7 suutaria. Seppiäkin oli useampia. Kaiken kaikkiaan alueella asui yli 20 ammattimiestä. Tuusulan työväenyhdistyksen alkuvaiheen vaikuttajia olivat juuri nämä melko itsenäisessä asemassa olevat ammattimiehet, jotka eivät olleet suoraan riippuvaisia yhdestä työnantajasta ja tämän mielipiteistä.

Oma toimitila oli haaveena alusta alkaen. Tammikuussa 1903 päätettiin ostaa kirvesmies Ferdinand Liljan huoneen ja keittiön kokoinen mökki. Talo maksoi 500 markkaa, mutta kassassa oli vain 150 markkaa. Paijalan sepät Juslin ja Holmstedt lainasivat kumpikin sata markkaa, mutta viiden markan hintaisia osakekirjoja saatiin myydyksi vain yhdeksän. Jostain kaavittiin kokoon loputkin rahat, ja talo saatiin maksetuksi myyjälle jo kesällä 1903. Samaan aikaan rakennettiin talon seinustalle tanssilava huveja varten.

Huvitoiminnan tuloilla oli suuri merkitys, ja omissa huoneistossa niiden järjestäminen oli nyt helpompaa. Huveilla oli aina myös sivistyksellinen tarkoitus. Ohjelmassa oli runonlausuntaa, aatetta tai esimerkiksi raittiutta eteenpäin vievä puhe ja näytelmäkerhon valmistama näytelmä. Yhdistyksen ja oman talon suojista löysivät paikkansa niin urheilijat, Ihanneliiton lapset ja nuoret kuin puhujakerholaisetkin. Talolla järjestettiin monenmoista toimintaa iltamista hiihtokilpailuihin, vappujuhlista arpajaisiin. Myös oma kirjasto oli ahkerasti yhdistyksen jäsenten käytössä, sillä lukemiseen

ja muihin hyviin harrastuksiin kannustettiin kaikkia.

Alkuperäinen Torppa näkyy tämänkin päivän Torpan hahmossa ja parhaiten talon takapuolella. Vanhin osa on lähimpänä jokea oleva osa, jossa nykyisin on alakerrassa narikka ja wc-tilat sekä toimisto. Yläkerrassa on edelleen työväenyhdistyksen kirjasto, mutta nykyisin se on lähinnä muisto vanhoilta ajoilta.

Torppaa on laajennettu vuosien varrella moneen otteeseen. Vuonna 1907 vietettiin uuden salin vihkiäisiä, 1909 laajennettiin näyttämöä. Salin laajentamiseen ryhdyttiin vuonna 1926. Vuonna 1967 rakennettiin juhlasalin päähän talonmiehen asunto ja muuta tilaa. 1980-luvulla tehtiin iso remontti, jossa palautettiin vanhan työväentalon ilmettä ja parannettiin käytettävyyttä.

2013 valmistui viimeisin laajennus, joka paransi muun muassa keittiön käytettävyyttä ja sosiaalituloja. Nykyisin talossa järjestetään paljon erilaisia tilaisuuksia, ja se on suosittu muun muassa hääjuhlien pitopaikkana.

Kun Tuusulan muillekin kolkille alettiin perustaa omia työväenyhdistyksiä, alettiin vuodesta 1906 alkaen käyttää nimeä Tuusulan Koskenmäen työväenyhdistys toimitalon sijainnin mukaan. Vuonna 1919 nimestä Koskenmäen Työväenyhdistys tuli myös virallinen nimi. Nykyisin talon omistava yhdistys on nimeltään Tuusulan Demarit ry ja edelleen Torppa ja sen ympäristö on yhdistyksen välle tärkeä yhteishenkeä kohottava asia.

Torvisoittokunta perustettiin 1920-luvulla. Eturivissä keskellä soittokunnan johtaja Aron Kraft. Takarivissä 2. vas. Yrjö Bärlund (leipomoliikkeen omistajan poika), 2. oikealta suutarimestari Väinö Laaksonen Pajalasta, 1. oikealta Santeri Salmio (ent. Sundberg) Hyrylästä. Takana näkyy jo muutamaan kertaan laajennettu työväentalo. Kirvesmies Liljalta ostettu alkuperäinen mökki näkyy aivan takimmaisena osana. Kuva August Haikonen, Tuusulan museo

8. Tuusulan nahkatehdas

Yli-Postin poika August Hietarinne perusti nahkatehtaan Tuusulajoen rantaan 1900-luvun alussa. Juho Tikkanen muutti Tuusulaan 1913 ja osti August Salmen Koskenmäen nahkuriverstaan. Hän ryhtyi tehtailijaksi ostamalla seuraavana vuonna joen toisella rannalla olevan Hietarinteen nahkatehtaan. Tehdas laajeni ja siinä oli jo 1920-luvun lopulla 30 työntekijää. Tehdas valmisti paitsi nahkaa, myös jalkineita - kenkiä ja lapikkaita. Tuomelan talon yhteydessä olevassa kaupassa myytiin tehtaan valmistamia jalkineita.

Keski-Uusimaassa 3.3.1929 oli seuraava otsake: *”Ikävä tapaturma Tuusulassa. Tehtailija Juho Tikkanen joutunut painavan koneen alle murskautuen kuoliaaksi.”*

Tikkanen kuoli 40-vuotiaana 1929 murskautuen 3000 kiloa painavan koneen ja nahkurinverstaan kivijalan väliin sitä rekialustalla tehtaalle Hämeentielle siirrettäessä. Kone kaatui hänen päälle. Liikettä jatkoi perikunta, jonka käsissä yritys meni kuitenkin vararikkoon 1935. Tehdas siirtyi raumalaisen tohtori-insinöörin Lauri Pakkalan haltuun. Sotien jälkeen tehtaassa muokattiin 20 työntekijän voimin mm. kinnas-, nappa-, mokka- ja vuorinahkaa. Tehtaan toiminta loppui vuonna 1952.

Tuusulan nahkatehdas oli aikanaan iso yritys ja se työllisti nahkurimestareita, nahkureita ja suutareita sekä välillisesti useitakin suutariverstaita Hyrylässä ja Koskenmäellä. Tehtaan työntekijöitä asui nykyisen paloaseman tienoolla ja tehtaan omissa asuintaloissa Myllykujan päässä nykyisen pumppuaseman alueel-

Juho Tikkanen kuljetetaan kotoaan Koskenmäeltä 10.3. surusaatossa saattokellojen soivassa kirkolla. Taustalla näkyy Weckmaninmäki ja sen edessä surutalo Tuomela. Vasemmalla näkyy Vasili Karjalaisen huvila. Kuva Tommi Lattunen, Aikakirjasta XX.

la sekä Weckmanin kolmikerroksisessa Valkoisessa talossa mäen länsirinteellä. Asuintalon paikalle johtaa tie vanhan nahkurinverstaan kohdalta nykyisen pumppuaseman aidan eteen.

Mylläri Weckmanilla oli ollut vesimylly kaivetussa kanavassa, mutta vesivirtaus oli kovin heikko, tuulimyllykin on ollut mäellä. Pakkala osti kiinteistöt mylläri Anders Weckmanilta, kun hänen uransa oli saanut dramaattisen lopun. Mylläriin kerrotaan olleen riitaisan ja pihullisen ukon, joka syyllistyi lopulta tapoon: *”Weckmanni on tappanut nuijalla muijansa”*. Naapuruston tytöt kauhistelivat verijalkia valkoisen talon portailla. Erikoisesta perheestäkin on Koskenmäellä tarinoita. Niillä oli kaksi poikaakin Kalle ja Kustaa. Muijalla oli tapana sanoa vinkuvalla äänellä: *”Kalle ei juo kahvia, mutta Kusta joskus tipan”*.

Yrjö Männikkö muistelee lapsuusmuistojaan. Koskenmäen ja Hyrylän väliä kuljettiin yleisesti nahkatehtaan kautta kulkevaa oikotietä. Tie kulki tehtaan ja nahkojen värjäyksissä ja pesuissa käyte-

Vesilaitoksen 1950-luvun kartassa näkyy asemapiirroksena nahkatehtaan paikka ja alun perin Weckmannin vesimyllyn kanava ja siihen liittyvät rakennukset. Joen toisella puolella ovat varuskunnan saunat. Kuva Miika Kelamo, TSV:n 40-vuotis-historiateos.

tyn suuren, halkaisijaltaan ehkä n. 3-4 m ja korkeudeltaan n. 1,5 m puisen tiinun välistä. Silloin, kun tiinua käytettiin, sen ympärillä hääri useita työntekijöitä, jotka hämmensivät pitkällä meloilla tiinun sisältöä. Meteli oli aikamoinen ja huudettiin: lisää vettä, lisää kuumaa vettä. Tiinusta nousi välillä runsaasti höyryä ja tällöin eivät ainakaan nuorimmat lapset uskaltaneet ohittaa tehdasta, niin hurgalta tämä operaatio vaikutti. Lisäksi värjäyksestä seurasi yleensä joen alajuoksulla joen veden värin muuttuminen samaksi, jolla nahkoja värjättiin. Emännät varoivat liottamasta pyykkejään joessa, jos vain huomasivat värjäytyön olevan käynnissä. Anni Hillberg kertoo, että siitä ilmoitettiin oikein höyrypillillä työvuoron päätteeksi, silloin kello oli tasan 16.00.

Nahkatehdas on hävinnyt, mutta sen

merkitys kylän ihmisille työnantajana on ollut vuosikymmenten ajan suuri. Onneksi nahkatehdas ja siihen liittyvä käsityö on tallella teiden niminä. Voidaan edelleen kuvitella miten suutarit tulevat Suutarintietä sekä nahkurit Nahkurintietä ja saapuvat Nahkatehtaankujalle nahkatehtaalle töihin.

Nahkatehdas kuvattuna juuri ennen purkamista vuonna 1968. Kuva Kati Kummu.

9. Varuskunnan laidalla

Hyökkälän kylässä Tuusulanjoen rannalta lähdetessä ensimmäinen varuskunnan rakennus on ollut miehistösauna. Se on rakennettu 1900-luvun alussa ”punatiilikaudella”. Siitä on jäljellä perustukset. Kun miehet peseytyivät tiilisau- nassa, oli vaatteiden puhdistamiseen puinen desinfektiosaua eli täisauna, jossa syöpäläiset tapettiin rikkikaasulla.

Saunapolku kulkee läpi nykyisen teatterimontun, joka on itse asiassa jää- kauden sulamisvesien muovaama sup- pa. Monttu on ollut talvisin suosittu las- kettelupaikka lapsille vuosikymmenet. Aikalaiset kertovat: *”Laskettiin Kruununmäestä vastakkaiseen Rapsikanmäkeen.”* Suojeluskunta rakensi hypyrimäen Kruununmäen rinteeseen 1930-luvun lopussa. Mäen korkeus oli montun poh- jalta 37 metriä, josta puisen vauhtimäen korkeus 16 metriä. Koko mäen pituus oli 95 metriä.

Hypyrimäen vihkiäisten avajaiski- sassa 16.3.1938 oli suuren urheilujuhlan tunnelmaa. Paikalla oli 500 maksanut- ta katsojaa ja kymmeniä hypääjiä eri sarjoissa. Iltajuhla ja palkintojen jako oli Väinölässä.

Mainittakoon mäessä hypätyistä kaatuneistakin hypyistä lyhyin ja pisin. Mäen hypyrimäen alla kulki saunapolku syvänteessä ja alastulorinne alkoi noin 4 metrin päästä. Eräs koulupoika oli kaatunut hypyrimäen nokalla ja törmäsi penkkaan. Sen jälkeen solan yli tehtiin siirrettävä silta. Sodan aikana Tuusulas- sa oli koulutuksessa myös alppimaiden aseveljiä. He korottivat hypyrimäen nokkaa sillä seurauksella, että yksi miehistä hyp- päsi suoraan montun pohjalle 40 metrin

päähän. Koulupoika oli kuukausia kou- lukyvyytön ja sotilaan sotaretki katkesi, koska lonkka halkesi ja käsi meni poikki.

Sodan jälkeen kisailtiin monia vuosia ja paikallisia hypääjiä riitti. Tuusulan tykistön kasvatti, Lahelan Niilo Tarva- järvi on kisoja selostanut. Lahonneesta ja huojuvasta hypyrimäestä viimeisen hypyn on tehnyt Ruotsinkylän Henrik Åhman sotaväessä ollessaan v. 1949. Myrsky kaatoi tornin 1950-luvun alussa. Viralliseksi mäkiennätykseksi jäi 33 met- riä.

Paraatitentän ympärillä olevat ra- kennukset olivat alkuaan venäläisen hospitaal- in rakennuksia 1860-luvulta ja ne ovat toimineet myöhemmin kasar- meina aina 1960-luvulle asti. Taustalla ovat Järvenpääntien suuntaisesti pu- retut puukasarmit – paitsi rakennus 10, joka on kuvan oikeassa laidassa.

Itsenäisyyden aikana kasarmialuetta isännöi pääpiirtein 1920-luvulla tykistö, 1930-luvulla Suomen Valkoinen Kaarti ja Tuusulan Sotilaspiirin Esikunta, sota- ai- kana Jalkaväen Koulutuskeskus 1 ja so- dan jälkeen uudestaan tykistö. Vuosina 1957–2006 isäntänä oli Helsingin Ilma- torjuntarykmentti ja kasarmit ovat edel- leen Rykmentinpuistossa.

Sota-aikana Tuusulassa koulutettiin jalkaväkeä 15 000 miestä. Kaikki mahdol- liset kiinteistöt, Torppa, Väinölä jne. oteti- tiin koulutuskäyttöön. Tunnetuin koulu- tettava oli varmaan pikakiväärin miehen koulutuksen saanut Mauno Koivisto:

”Tulin Hyrylään Jalkaväen koulutus- keskuksen 27. helmikuuta 1942. Jalkavä- en koulutuskeskus sijaitsi Hyrylän kylässä lähellä Keravaa. Kasarmialue oli teitten

Tornissa oikealta Hyrylän ja Koskenmäen poikia: Risto Eho, Tapio Savimaa, Olavi Pokela ja Martti Eho. Taustalla ortodoksikirkko. Kuva Tuusulan museo/ Aune Vahlistenin kokoelma

risteyksessä, tiet menivät kasarmialueen lävitse; se ei siis ollut muusta ympäristöstä eristetty. Saavuin koulutuskeskukseen jonkin verran myöhemmin kuin kutsuntapäivänä, mistä johtuen minua ei komennettu aliupseerikouluun, mikä mahdollisesti muuten olisi tapahtunut. Koulutuskeskuksessa tuli eteen uusia asioita ja aseita, joitten rakenteeseen ja toimintaan en ollut tutustunut. Omasta mielestäni opin kaiken

nopeasti, ja senkin takia koulutus alkoi pian tuntua pitkästyttävältä. Kun varuskunta oli asutuskeskuksessa ja ympäröivät maat pääasiassa yksityisessä omistuksessa, se asetti rajoituksia harjoittelulle. Niinpä oli hyvin vähän sellaisia paikkoja, joissa voitiin tehdä kaivautumisharjoituksia. Suunnistaa voi yksityistenkin mailla, ja siihen minä kovasti miellyin.”

Hyrylän puuvaruskunta kuvattuna 1950-luvun vaihteessa hyppyrimäen tornista itään. Hämeentie kulkee nykyisen Hyrylängtien paikkeilla sotilaskodin viertä ja kaartaa kivi- kylmiön takaa Koskensillantielle. Taidekeskus Kasarmi ja hevostallit näkyvät takana. Kuva Tuusulan museo.

HYRYLÄN JA KOSKENMÄEN POLKUOPAS

KÄSIKIRJOITUS JA TEKSTIT

KARTAT

TAITTO

PAINOPAIKKA

TÄRKEIMMÄT LÄHTEET

Heikki Simola sekä Tuusulan museolta Jaana Koskenranta (Koskenmäenpolun kohteet 3 (osin) ja 7.)

Katja Gräsbeck ja Asko Pesonen, Tuusulan kunta

Tarja Kärkkäinen, Tuusulan museo

Painojussit, Kerava 2015

Suur-Tuusulan historia I–IV

Tuusula-Seuran Aikakirjat

Kotiseutupolut: Sotilaspitäjän kulttuurikierros ja Varuskuntapolku

Mirikka Lappalainen, Pohjolan Leijona – Kustaa II Aadolf ja Suomi 1611–1632 (Vuoden Tietofinlandia-voittaja 2014)

Kymmenet haastattelut ja maastontiedustelut

Hyrylän kartta vuodelta 1930

